

BALTACIOĞLU'NUN "HAYATIM" ADLI TEFRİKASI HAKKINDA EK BİLGİLER

Haldun ÖZEN

Hocamız İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (28.02.1886-01.04.1978) sonsuzluğa ulaştığından bu yana geçen 12 yıl içinde, hakkında birçok anma toplantısı düzenlendi, yayın yapıldı, bazı eserlerinin yeni baskıları çıkarıldı. Son zamanlarda da Baltacıoğlu'nun iki oğlu tarafından, ayrı ayrı, iki yayım yapıldı: Yeni Adam Günleri; Yaşantı ve Hayatım.¹

Yeni Adam Günleri: Yaşantı, büyük oğul Tuna Baltacıoğlu'nun anılarını kapsıyor. 17 yaşında Yeni Adam yazarları arasına katılan Tuna Baltacıoğlu, Yeni Adam sayfalarında yer alan ve daha sonra Türkiye'nin önemli yazarları ve sanatçıları olan pekçok kimse ile tanıştı, onlardan

çok şey öğrendi. Yeni Adam'da öykü, çeviri, eleştiri türlerinde yayınlar yaptı, karikatür çizdi. Tuna Baltacıoğlu, Yeni Adam Günleri'nde, yaşadığı çeşitli olayları belleğine dayanarak anlatıyor.²

Baltacıoğlu'nun küçük oğlu Ali Y. Baltacıoğlu ise, Baltacıoğlu'nun Yeni Adam'da 1936-1941 yılları arasında uzun süre "Hayatım" başlığıyla tefrika edilen, yaşamıyla ilgili yazdıklarını bir kitapta topladı.³

Baltacıoğlu'nun ikinci meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin bilim, felsefe, kültür ve sanat oluşumlarına ışık tutan, geniş açıklamalar yaptığı anılarını kitaplaştırma düşüncesi aile ve yakın dost

1 Bu konuda başka bir yazı için bakınız: Senur Sezer: "Bir eğitim öncüsünün iki portresi", Cumhuriyet Kitap,y 1 Temmuz 1999, s:8.

2 Baltacıoğlu, Tuna; Yeni Adam Günleri-Yaşantı. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, 277 s.

3. Baltacıoğlu, I.H.; Hayatım, Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, Bütün Eserleri:1, İstanbul 1998, 394 s.

*İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu)na ait
Tercüme-i hâl Varakasının 1. sayfası*

çevresinde uzun zamandan beri benimsenmişti. İlk çalışmalar Baltacıoğlu'nun küçük kızı Dr. Hatçe Baltacıoğlu tarafından başlatıldı; bütün yazılar büyük bir emekle ve özenle toplandı. Toplanan metinlerin ilk değerlendirmesi ve düzeltmeleri Haldun Özen tarafından yapıldı. Sonra sevgili ağabeyimiz ve Baltacıoğlu'nun yakın dostu A. Yalçın Orkun metinler üzerinde uzun süre çalıştı. En sonunda Ali Baltacıoğlu tüm düzenlemeleri yaptı; okumayı kolaylaştıran ve ek bilgiler veren geniş bir açıklama bölümü de ekleyerek kitabı yayınlamayı başardı.

"Hayatım", Baltacıoğlu'nun çocukluk yaşamını anlatarak başlıyor. İlk mektep, idadi ve Darülfünun dönemlerini anlattık-

tan sonra memuriyet ve meslek yaşamını aktarıyor. Sonra Avrupa'da geçen günler, yapılanlar, öğrenilenler... Dönüşte resim dersleri mücadelesi, Darümualliminde hocalık ve ders nazırlığı, Darümuallimat muallimliği, Şemsülmekatip'de ders hazırlığı... Sonra Maarif Vekaleti'nde Tedrisat-ı Taliye ve Heyet-i Teftişiyeye Müdür-i Umumilikleri... Baltacıoğlu daha sonra Darülfünun müderrisliği dönemini, ilk Şuray-ı Saltanatı, kara günleri ve Anadoluya geçişi anlatıyor. Darülfünun Eminliği ve Gazi Terbiye Enstitüsü Müdür Vekilliği deneyleri ilginç bir dille anlatıldıktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nden ve Darülfünun'dan nasıl ayrıldığı açıklanıyor. Baltacıoğlu artık hayatının önemli bir dönüm noktasına gelmiştir; bütün görevlerinden ayrılmış, fakat çalışma azmini kaybetmemiştir. Bu dönemde Yeni Adam gazetesi doğmuştur. Aradan on yıl geçtikten sonra ise Baltacıoğlu yeniden üniversite yaşamına dönmüş, ondan sonra da milletvekili olmuştur. Anılar burada, "Birinci Kısımın Sonu" açıklamasıyla sona eriyor. Ayrıca, tefrikinin "Eserlerim ve Bildiklerim" bölümlerinin bir süre sonra yayımlanacağı yazılıyor.

Baltacıoğlu uzun süre, Hayatım tefrikasının ikinci bölümünü yayınlamadı. Daha sonra parça parça bazı anılar yayımlandı. Ali Baltacıoğlu, kitabında bu yayınlara değinmiyor. Biz, bu yazımızda, Baltacıoğlu'nun anılarını tamamlamış olmak için, bu yayınları topluca veriyoruz.

Baltacıoğlu Yeni Adam'ın Temmuz

1968 tarihli 803. sayısında şu açıklamayı yapıyor: "I.H. Baltacıoğlu hayatının 1941'den bu yana kalan kısmını gelecek sayıdan başlayıp tefrika edecektir. Bu tefrika Türk Milli Eğitim tarihini ilgilendirmektedir."

Hayatım tefrikasının bu duyuruyla belirtilen ikinci bölümü Yeni Adam'ın Ağustos 1969 tarihli 804. sayısında başlıyor ve Ekim 1969 tarihli 818. sayısında sona eriyor. Ama bazı karışıklıklar söz konusu. Bendeki koleksiyonla Hatçe Baltacıoğlu'ndaki koleksiyonu karşılaştırarak şu bilgileri verebiliyorum: Üçüncü tefrikanın yayınlandığı Ekim 1968 sayısı 806, dördüncü tefrikanın yayınlandığı Kasım 1968 sayısı ise 808 numaralı. Arada 807 numaralı sayı yok. Koleksiyonlarda da bu 807 numaralı sayıya rastlanmadı. Beşinci tefrikanın yayınlandığı Aralık 1968 sayısı ise numarasız. Tefrikanın altıncısı ise Ocak 1969 tarihli 809 numaralı sayıda yayınlanmış. Tefrikanın sekizinci ve dokuzuncu numaraları ise, muhtemelen yanlışlıkla atlanmış, Şubat 1969'daki 810. sayıda yedi numaralı tefrikadan Mart 1969'daki 811. sayıdaki on numaralı tefrikaya geçilmiş. Eylül 1969 tarihli 817. sayıda tefrika mükerrer olarak onbeş numarasını tekrar almış. Tefrika Ekim 1969 tarihli 818. sayıda onaltı numaralı yazı ile son buluyor. Toplam onbeş yazı.

Baltacıoğlu, Yeni Adam'ın 20.9.1970 tarihli 829. sayısında "Hayatım" başlıklı, numarasız bir yazı yazmıştır. Bu yazıda; "Hayatım tefrikasına Yeni Adam'ın 804 sayısında yine başlamıştım. 1'den 16'ya kadar sürdü. Şimdi tefrikayı yeniden ele

alacağım." diyor. Ama tefrika sayısının numara karşılıkları nedeniyle 16 sanılmış olduğunu görüyoruz. Yukarıda özetlendiği gibi, "Hayatım" tefrikasının ikinci bölümü onaltı yazıdan değil, onbeş yazıdan oluşuyor. Baltacıoğlu "Hayatım" tefrikasının bu ikinci bölümünde, daha çok, birinci bölümde eksik kaldığını düşündüğü konuları açıklıyor, sonra da Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde geçen dönem ile milletvekilliği dönemini anlatıyor.

Baltacıoğlu her ne kadar tefrikayı yeniden ele alacağını yazıyorsa da, daha sonraki Yeni Adam sayılarında "Hayatım" tefrikasının üçüncü bölümü hakkında herhangi bir bilgi bulunmuyor.

Baltacıoğlu, "Hayatım"ın ikinci bölümünde, dinde reform konusunda Milli Mecmua'da 1928 yılında kendisiyle yapılan bir ankete değiniyor. Baltacıoğlu, tefrikanın son sayısında da bu anket sorularını ve bu ankete verdiği cevapları açıklıyor. Baltacıoğlu'nun aynı dönemde bu konuda bir rapor hazırladığı da biliniyor.

Türkçe ibadet konusunda incelemeler yapmakta olan Düccane Cündioğlu Baltacıoğlu'nun dinde reform çalışmaları hakkında şunları yazıyor: "...Cemalettin Efendi'nin yakın çevresinde olduğunu bildiğimiz İsmail (doğrusu İsmayıl) Hakkı Baltacıoğlu (öl. 1978) tarafından Dini İslahat hakkında bir layiha hazırlanıp 18 Haziran 1928 tarihinde görüşülmek üzere İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi'ne sunulmuştur. Beklenenin aksine layihanın müzakeresi mümkün olmayınca, layiha metni ertesi

gün gazete manşetlerine taşınmış ve bu denli radikal bir program bile-mevcut şartlar gereği- yine açık bir muhalefetin konusu olmamıştır." denildikten sonra Baltacıoğlu'nun dini düşünceleri itibarıyla "şaiBELİ fikir adamları arasında bulunduğu" ifade edilmektedir.⁴ Bu yakışsız ifade Cündioğlu gibi çalışkan bir insana yakışmamaktadır ve Baltacıoğlu'nu yakından tanıyanlar bunun açık bir "iftira" olduğunu bilirler.

Ekde sunulan Hayatım tefrikasının ikinci bölümünden sonra, Baltacıoğlu'nun "Hayatım" başlıklı ve numarasız son yazısı verilmiştir. Baltacıoğlu'nun sözünü ettiği anketin Milli Mecmua'daki orijinal metni ve yeni yazıya çevirisi ise -ki bu çeviri ile Baltacıoğlu'nun verdiği metin farklıdır- Cündioğlu'nun belirttiği Layiha ve ilgili açıklamalar ile birlikte, Cündioğ-

lu'nun yayınladığı çevri yazı metinlerle⁵ yayınlanmaktadır.

Baltacıoğlu, Hayatım tefrikalarına bundan sonra devam etmemiş, yaşamının 1950-1977 dönemi hakkında yayın yapma fırsatını bulamamıştır. Bu dönem Baltacıoğlu'nun uzun süre Türk Dili Kurumu'nda çalıştığı dönemdir. Terim Kolu Başkanı olarak yönetim kurulunda görev yapmıştır. Bir süre İstanbul'a taşınmış, sonra tekrar Ankara'da yerleşmiştir. Sonsuzluğa ulaşması Ankara'da olmuştur.

Bu bilgilerle, Baltacıoğlu'nun "Hayatım" kitabı bir ölçüde tamamlanmakta, Baltacıoğlu'nun çok değer verdiği dinde reform konusu da onun ağzından açıklanmış olmaktadır. Böylece, bu konunun gelecekte serinkanlılıkla ve saldırganlığa sapılmayarak değerlendirilebileceği ve dinde reform konusunda yapılması gerekenlerin aydınlığa çıkarılabileceği umulmaktadır.

4 Cündioğlu, Dücane; Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I: "Türkçe Namaz" (1923-1950), Kitabevi 118 Yayını, İstanbul 1999, s:75-76, 79-92.

Ayrıca bak: Mete Tunçay (editör); 75 Yılda Düşünceler tartışmalar. Tarih Vakfı Bilanço 98 Yayın Dizisi, İstanbul 1999. s.255

5. I.H. Baltacıoğlu; "Türk İnkılabı Karşısında Müslümanlık", ve "Dini İslahatın Esasları Hakkında Layiha", Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I: "Türkçe Namaz" (1923-1950), Kitabevi 118 Yayını, İstanbul 1999, s:246-248, 249-254

HAYATIM (İkinci Bölüm)

Bundan 33 yıl önce hayatımın merak uyandırıcı, incelenmeye değer olaylarını, görgülerimi, Türkiye'nin kültür tarihi ile ilintili olan bazı konularımı Yeni Adam'da sıra ile yazmaya karar vermiştim. Yeni Adam'ın 142'inci sayısında bu tefrikaya başladım. 1941 yılına kadar 188 tanesi basıldı. Konu çocukluk hayatımdan başlayıp 56 yaşına kadar sürer. Bu sayı ile tefrikanın ikinci kısmına başlıyorum. Ancak, bu kısma başlamadan önce birinci kısımda eksik kalan bir kaç olayı yazmak istiyorum.

İstanbul işgal altında. Çamlıca'da Altunizade'deki evimizin üst katında, 41 derece harerette hasta yatıyorum. Bir aralık evin bahesinde bir çığlık koptu. Yanımda bulunanlar pencereye koşular:

- Evi bastılar! İngiliz askerleri... dediler.

Evi niçin basıyorlardı, anlıyamadım. Bir dakika sonra da yattığım odaya üç kişi girdi. Biri bir İngiliz zabiti idi, öbür ikisi genç adamları. Bunlardan biri konuşmaya başladı:

- Hasta mısınız?

- Evet, hastayım.

- Reçete gibi bir şey var mıdır?

- Olacak, sağ tarafımdaki komodu gösterdim, buraya bakın, dedim.

Aradı. Buldu. Sonra sordu:

- Yürüyemez misiniz?

- Hayır. Araba ile istediğiniz yere götürebilirsiniz, dedim.

Evi arayacağız, dedi.

- Arayabilirsiniz dedim. Sonra orada bulunanlara:

- Evi aratın, kolaylık gösterin, dedim.

Benimle konuşan bu adamın bir Türk ermenisi olduğu anlaşılıyordu. Üçüncü adam hiç konuşmuyordu. Yüzünü bir bezle örtmüş, yalnız gözlerini açık bırakmıştı. Onun da bir Türk olduğunu kılığından, duruşundan davranışından sezmiştim.

Odadan çıktılar. İki saat kadar evi aradılar. Baskını yapan yalnız bu üçler değilmiş. Bunlarla birlikte yirmi otuz kadar seferber hint askeri ile birlikte imişler.

Bir aralık bir çığlık daha koptu. Evin alt katında selamsız karakolunun komiser muavini eşi, eşinin kız kardeşi ile birlikte yaz, kış, bekçi sıfatıyla oturuyorlardı. Hint erlerinden biri bu genç kıızı yakalayıp bahçedeki içi boş olan bir binaya sürükleyip götürmek istemiş. Kız avazı çıktığı kadar bağırınca İngiliz zabiti saldırıyı önlemiş. Bu olaydan biraz sonra evden ayrıldılar. Giderlerken ermeni tercümanın üst kattaki kitap rafından bir bavul dolusu kitap, evrak götürdüğünü söylediler. Aradan bir hafta geçtikten sonra ermeni tercüman bavulu eve getiriyor, şunları söylüyor:

- Beye selâm söyleyin. Serbesttir.

Savuşup gidiyor. Sonra öğreniyorum, evin alt katında komiser muavininin oturduğu kısımda cephane dolu imiş. Komiser muavini karakolların İngilizler tarafından basıldığını haber alınca karakolun cephanesini oturduğu yere götürüyor. Sonra evin ikinci katında bir sandığın içinde üç beş tane bomba varmış. Bunlar da eski eşimin yiğeni olan Cevat Altınoğlu tarafından Birinci Cihan harbinden dönerken getirilmiş. Birde orta kat odalarından birinin duvarında bir mavzer asılı duruyordu. Evde silâh, cephane arayanlar

bunlardan hiçbirini görmüyorlar, şaşılacak şey.

O günden bu güne aradan yıllar geçti. Olayı bir türlü açıklayamadım. Kime de anlattımsa açıklayamamıştı. Son günlerde olayın nedenini buldum sanıyorum. Hint askerleri dediğimiz askerler Pakistanlılar olacak. Bunlar cephaneyi, bombaları, mavzer tüfeğini gördüler. Ancak, görmemezlikten geldiler. Çünkü müslüman olan bu askerler din kardeşlerini İngilizlerin elinden kurtarmak istediler.

Buna benzer bir olay işgal günlerinde Adana'da oluyor. Kâfzade Yusuf Efendi Fransızlara karşı direndiği için idama mahkûm oluyor. Adanalı Ermeni Türkleri kendisini kaçırıyorlar. Niğde yolu üzerinde giderlerken işgal sınırlarında Pakistan askerlerine rastlıyorlar. Pakistan askerleri onları görünce arkalarını döndüyorlar, görmemezlikten geliyorlar, arkalarını dönüyorlar.

Aradan bir hayli zaman geçiyor. Günün birinde kulağıma çalıyor. Oturduğumuz mahallede Allah'ın güzel yarattığı, ancak, otuz yaşına kadar evlenemeyen bir kadın dedikodu yapmış. Benim için Harekâtı Milliye'ye adam kaçırıyor diye! O günlerde Kısıklı-Alemdağı yoluyla Anadolu'ya adam kaçırılan yiğitler vardı. Ne yazık ki bu yiğitlerden biri de ben değildim. Bu şerefli işi yapabilecek bir insan değildim. Bu gibi işleri başarmak için ayrı bir zekâ, ayrı bir irade gerekir. Bu baskında bir tehlike daha atlatmıştım. Onu da anlatayım.

O tarihte Edebiyat Fakültesi profesörü olmakla birlikte Maarif Nezareti Heyeti Teftişine genel müdürü de bulunmaktayım. Günün birinde rahmetli Maarif vekili Necati Bey odama geldi. Bana şu sözleri söyledi:

- İsmail Hakkı Bey. İngilizler beni arıyorlar. Çok güç bir durumdayım. Beni yatılı mekteplerden birine yerleştirin, dedi.

Yatılı bir mektebe yerleşince kurtulacak mıydı, bilmiyorum. Sormadım da, kendisini rahmetli Rahmi Beyin İzmir valiliği zamanında ilkokul öğretmenlerine konferans vermek üzere İzmir'e çağırılmıştım. İzmir'de bir ay kadar çalışmıştım. Kendisini orada İttihat ve Terakki mektebi müdürü iken tanımıştım.

Bu işi yapmak benim elimde değil. Fakat size başka türlü bir yardım yapabilirim dedim.

Balıkesir Maarif Müdürünü tanyordum. Beni anlıyan bir insan olduğunu da biliyordum. Nezaretin resmî kâğıdı üzerine bir mektup yazdım. Damgalı bir zarfın da içine kodum. Necati Bey'e verdim. Çok memnun oldu. Yanımdan ayrıldı,

Aradan bir zaman geçtikten sonra rahmetli Balıkesir'de bir dergi çıkarmıştı. Bu dergiyi bana gönderiyordu. Dergiler köşkün üst katındaki yazı odamın yanındaki odada bir kitap etajerinin rafında duruyordu. Baskında götürdükleri kâğıtlar, kitaplar arasında bu dergiyi de görüp götürmemişler. Götürselerdi sonu yine felaket olacaktı. Çünkü İngilizler adresine bu dergi gelenleri tutukluyorlardı. Sözün kısası, ölümden, hapisten, sürgünden hep böyle mutlu tesadüflerle kurtulmuşum.

İkinci defa ölümden nasıl kurtuldum:

Yıl 1927 (Doğrusu 1928). Üniversite rektörlüğünden istifa ederek ayrılmıştım. Edebiyat, İlahiyat fakültelerindeki derslerimi veriyorum. Bir yandan da dergilere yazı yazıyorum. O günlerde Mesih Bey adındaki bir arkadaşımız Millî Mecmua adında bir dergi çıkarıyor. Babiâli Cade-

si'nde idarehanesi var, zaman zaman orada toplanıyoruz. Günün birinde Mesih Bey derginin kalkınması, satışının artması için ne yapmalıyız konusunu ortaya attı. Herkes düşündüğünü söylüyordu. Ben de söyledim.

- Dinî reforma meselesini ortaya atmalıyız, dedim.

Mesih Bey sordu:

Niçin dinî reforma üzerinde duruyorsunuz?

- Şunun için, Gazi Türkiye'nin muhtaç olduğu siyasî reformayı yaptı. Bu güne kadar dinî reforma üzerinde kimse durmadı. Oysaki dinî reforma olmadıkça millî reforma eksik kalır. Mecmua bu işi ele alırsa yurda hizmet etmiş olur.

Bu açıklamadan sonra arkadaşlar teklifimi yerinde buldular. Mesih Bey şunu dedi:

- Peki ama, mecmua ile bu işi nasıl yapacağız?

- Dinî reforma üzerine bir anket açmalıyız. Memleket aydınlarının anket sorularına verecekleri cevapları mecmuada basmalıyız.

Mesih Bey yine sordu:

- Ankette ne gibi din meselelerine temas edilecek? Ne düşünüyorsunuz?

- Ben düşündüklerimi soru olarak yazacağım. Bu soruların karşılıklarını da vereceğim. Böylece ilk anketi meydana getireceğim. Siz de bu örneğe göre ankete devam edersiniz.

Burada sözünü ettiğim dinî reforma raporunun bir suretini yayınlamam geri kirdi. Ancak, Milli Mecmua koleksiyonu benim elimde değildir. Altunizade'deki evimizin alt katındaki kütüphanemde kalmıştır. Şimdiki mal sahipleri bu güne kadar kütüphanemi bana vermemişlerdir!

Onun için Devlet Kütüphanesinde bulunacağını umduğum Millî Mecmua koleksiyonundan kopye ettirip yine bu sayfalarda yayınlıyacağım.

Şimdilik bu raporda önerdiğim reforma konularından hatırımda kalanları yazıyorum. Minarelere hoparlör konulması, ezanın türkçe okunması, camilerdeki secde yerlerinin yükseltilmesi, Kur'an'ın ana diline çevrilmesi, Kur'an'ın felsefesinin yapılması.

Mesih Bey bu işde çok anlayış gösterdi. Dediklerimi yaptı. Benim anketi de benimkilerden sonrakileri de bastı.

Aradan az bir zaman geçmişti. İlahiyat fakültesinde toplantı vardı. Oraya gitmiştim. Fakülte başkanı henüz seçilmemişti. Başkanlık işini vekil olarak Edebiyat fakültesi Başkanı olan Fuat Köprülü görüyordu. O günlerde Ankara'daki temaslarını yapıp İstanbul'a dönmüş bulunuyordu. İlahiyat profesörleri fakültenin kapatılması ihtimalini düşünerek üzülmüyorlardı. Bu duruma gören Köprülü şu sözleri söyledi:

- Siz bu fakültenin yaşamasını istiyorsanız dinî reforma hakkında rapor hazırlayın. Hükümet sizden bunu bekliyor, dedi.

Bu sözler beni sevindirdi. Zamanında anketi açmışız diye düşündüm. Raporu hazırlayıp fakülteye verdim.

Rahmetli Necmettin Sadak Ankara'dan dönüyor. Üniversiteye verilen eski Harbiye Nezaretinin orta kat koridorunda kendisiyle karşılaşıyorum. İlk söz olarak şunu diyor:

- Seninle Şekip, yakında İstiklâl mahkemesine veriliyorsunuz.

- Niçin, neden dedim,

- Dinî reforma meselesinden dolayı dedi.

Hiç korkmadım, üzülmedim de.

- Olur a, gideriz. Bakalım nedir mesele, dedim.

Bu konuşmadan bir kaç gün sonrada o zaman rektör bulunan rahmetli Dr.Neşet Ömer beni rektörlük odasına çağırıyor. Her zamanki gibi tabii, neşeli, nâzik. Şuradan buradan söz açıyor. Bir süre konuştuktan sonra da şunu diyor:

- Milli mecmua'da çıkan ankete cevap vermişsiniz. Okudum. Neden bu konu üzerinde durdunuz, merak ettim de onun için soruyorum.

Ben onun bu sorusunu hiç yadırgamadım. Anlattım:

- Din konusu bizim için en önemli konulardan biri. İnkılâp bu önemli konu üzerinde şimdiye kadar durmadı. Yurdu din cahillerinin, softaların, mütaassıpların elinden kurtarmak gerek. bu iş de dini doğru olarak anlamakla başlar. Onun için bu ankette din reforması hakkındaki kanaatımı bildirdim.

Sonra Neşet Ömer, konu ile ilgili olmakla birlikte, kendisini hiç ilgilendirmiyen birkaç soru daha sorunca artık işkilendim. Belli etmeden ağzımı aramak istediğimi sezdim. Bundan dolayı bir kaybım yoktu. Bildiğimi söylemişim, olduğu gibi.

Mesih Bey olanı biteni öğreniyor. Çok üzülüyor. Yurdun hürriyeti dinle kalkınması, yükselmesi için yaptığımız böyle bir çalışmanın tepkisi bu mu olacaktı diye düşünüyor. O günlerde Emniyet kendisini çağırıyor.

- Bu anketi açan kimdir? diye soruyor.

- Benim, diyor.

- Niçin açtın diyorlar.

- Memleketin kültürüne hizmet olsun diye, diyor.

Böyle diyerek yalnız sahibi, mesul müdürü, bulunduğu Millî Mecmua'nın değil, bu anketin yapılmasını ilk önce ileri süren, bu anketin sorularını hazırlayan, bu sorulara ilk defa karşılıklarını veren benim de sorumluluğumu üzerine almış oluyordu. Böyle bir insanın büyüklüğüne hayran olmamak elimde değildi.

Aradan epey zaman geçti. Beni İstiklâl mahkemesine çağırmadılar. Ne olmuştu, ne geçmişti hiç bilmiyorum. Günün birinde kulağıma çalındı. Bizim anket yaptığımız günlerde Hindistan'daki İslâm Cemiyeti'nin başkanı İstanbul'a geliyor. Dr. Abdullah Cevdet ile Cağaloğlu'ndaki İctihat Evinde buluşuyorlar. Dinî reforma konusu üzerine görüşüyorlar. Bu görüşme gazetelere aksediyor. Onların reforma konusu ile bizim reforma konusu birbirine benziyor. Yapılan incelemede bu Hindistanlı adamın İngiliz casusu olduğu anlaşılıyor. Tabii olarak şüphe altında kalıyorum. Öyle sanıyorum ki yapılan araştırmalar anket konusundaki benzerliğin bir tesadüften başka bir şey olmadığını kesin olarak ortaya koymuştur.

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde

Yeni Adam'ın eski sayılarında basılan "Hayatım" tefrikasında uzun uzadıya açıkladığım gibi 1933 yılında Dr. Reşit Galip'in Maaarif vekilliği zamanında İstanbul Edebiyat İlâhiyat Fakültelerindeki kürsülerimden atılmış, on yıl açıkta kalmıştım, 1942'de aynı hükümet tarafından Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kürsüm geri verildi.

Bu fakültede geçirdiğim günler hayatımın en sâkin günleri olmuştur.

Büyük Alman mimarı Tavt'ın türk zevkine, türk mimarlık geleneklerine uygun olarak yaptığı o güzel binada bir odam vardı. Ders günleri gider, odama kapanır, çalışırdım. Öğrencilerim sâkin, arkadaşlarım sakin, koridorlar sakindi. Gençliğimi içinde geçirdiğim İstanbul Edebiyat Fakültesindeki o heyecanlı işgal, miting, coşkunluk günlerimi hatırlar da burada büsbütün kendi içime çekilirdim.

Bu fakültede çalıştığım günlerde verdiğim konferanslara karşı halkın gösterdiği rağbet inanılmayacak kadar büyük oluyordu. Fakülte halk için bir konferans serisi düzenlemişti. Bu konferansları bütün gazetelerde ilân ediyorlardı. Benim isteğim üzerine de Fakültenin önündeki taşlığın caddeye en yakın yerine bir kara tahta koyup üzerine tebeşirle adımlı, konferansımın konusunu bildiren kısa bir yazı yazdılar. Karatahta bir kaç gün yerinde kaldı. Konferans günü geldi. Fakülte konferans salonunun altı, üstü, holü insanla doldu. Halk sokağa taşmaya başladı.

Fakültede dikkatimi çeken olaylardan biri de Profesör Şevket Aziz Kansu'nun öğrencilerine vermeme istediği bir konferansın konusu idi. Bu konu türk hattatlığı, türk yazı sanatı idi. Kansu antropoloji profesörü idi. Bu bilim üzerinde çalışıyordu. Kendi konusu ile doğrudan doğruya ilintisi olmıyan bir konu üzerinde beni niçin konuşturmak istemişti? Çünkü Kansu herhangi bilim adamı değildi. Türk kültürü, türk duyuncu, türk tarihi ile doğrudan doğruya ilintisi olduğunu biliyor, böylelikle öğrencilerine yepyeni bir ufuk açmak istiyordu. Bu durumda elimde olan her şeyi yaptım. Bir yandan konuşuyor, bir yandan da elimdeki tebeşirle karatahta üzerine "elif, ayın, vav" gibi harfleri çizi-

yor, bunların insan gövdesi, insan pozları, insan kişiliği ile olan yakınlığını anlatım (expression) gücünü açıklıyordum. Konferansım başarılı olmuştu.

Fakültedede çalıştığım bir yıl kadar bir zaman içinde yaptığım denemelerden biri de tiyatro denemesidir. Bu deneme Şemsülmekâtip adlı özel okulda fahrî ders nâzırı iken ilk okul çocukları ile yaptığım tiyatro denemeleri gibi idi. Ben "öz tiyatro" adını verdiğim tiyatro anlayışımla Batı tiyatro estetikçilerinin tiyatro anlayışından ayrılıyordum. Batılılar tiyatroyu bir edebiyat sanatı olarak anlıyorlar, yine batılılar arasında tiyatro anlayışında en ileri gidenler de bu sanatı ancak bir sahne sanatı olarak anlıyorlardı. Ben, tiyatro tezimi açıklayan "Tiyatro" adlı kitabımda * uzun uzadıya anlattığım gibi tiyatroyu ne bir edebiyat ne de bir sahne sanatı olarak değil, kendi başına buyruk özgür bir sanat olarak anlıyordum. Bu anlayışımı da şöyle açıklıyordum. Tiyatro sanatı kanunlarını ne edebiyatta ne de sahnede aramamalıdır. Aktörün aksiyonunda aramalıdır. Bu anlayışa göre, sahne, dekor, giyim, ışık, suflör olmadan, hattâ piyes olmadan da tiyatro olabilir. Eğer aksiyon yoksa ötekiler olduğu halde tiyatro olmaz. Beni bu tiyatro felsefesine ulaştıran Karagöz, meddah, ortaoyunu, köy sohbet oyunu, tuluat gibi türk oyunları ile birlikte din, tarikat törenleri olmuştu. Bu anlayışta çok ileri giderek tiyatro piyeslerinde öz olarak metini değil, temi alıyordum.

Provaları yaptık. Fakültenin kütüphanesinin salonunda gençleri meydana çıkardım. Benim Akıl Taciri'ni oynadılar. O tarihte fakültede çalışan Alman profesörleri öz

* I. H. Baltacıoğlu, Tiyatro. (Yeni Adam Yayınlarından)

tiyatro tekniği ile çok ilglienmişlerdi, bunu yepyeni bir anlayış olarak görmüşlerdi.

Yıl 1942 Yedinci devre mebus seçimleri yaklaşıyor. Bir gün fakülteodaki odamda oturuyorum. Maarif vekili olan eski öğrencim Hasan Ali odama geldi. Şu sözleri söyledi:

- Hoca! Dün Cumhurbaşkanıtalepnameleri karıştırıyordu. Senin talepnameni bulamadı. Sen talepname göndermedin mi?

- Hayır, göndermedim, dedim.

- Niçin? Mebus olmak istemiyor musun?

- Hiç düşünmedim, dedim.

- Olmaz İnönü senin mebus olmanı istiyor. Bir talepname göndereyim de doldurur, dedi, çıktı gitti.

Talepname geldi. Hemen doldurdum. Başka türlü yapamadım. Neden? İstanbul Üniversitesinin, on dokuz yıl profesörlüğünü yapmıştım. Son yıllarda da İstanbul'daki İlahiyat Fakültesi profesörlüğü yapmıştım. İki defa Edebiyat Fakültesi dekanlığına seçilmiştim. cumhuriyetin ilk rektörü olarak da seçilmiştim. Rektörlük hizmetinden sonra kürsümden atılmıştım. On yıl açıkta kalmıştım. Bu süre içinde geniş selâhiyetle İstanbul bölgesi Maarif Eminliği, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğünü teklif etmişlerdi. Kabul etmedim. Kendi kendime karar vermiştim. Hiçbir hizmeti kabul etmeyecektim. Kürsümü geri verirlerse kabul edecektim.

On yıl sonra bana kürsümü iade ettiren yalnız İnönü olmuştu. O beni aramıştı, o bana değer vermişti. O devirde Cumhuriyet Halk Partisi muhalefete karşı kuvetlenmek ihtiyacında idi. Bunun için de adama muhtaçtı. Ben de Türkiye'de de-

mokrazi, cumhuriyet ilkelerinin kuvetlenmesini istiyordum. Bunun için de hem iktidarın hem de muhalefetin kuvvetli olması gerekiyordu.

Millet Meclisindeki çalışmalarım benim için çok yararlı olmuştu. Biri memleketin değerlerini tanımak bakımından. Biri de halk ile, bilhassa köylerle, köylülerle temas bakımından. Değerler diyorum. Bunlardan biri profesör, doktor Saim Ali Dilemre'dir. Milletvekili olarak kürsüde konuşan Saim Ali Dilemre artık teşrih masasında kadavraları inceliyen anatomi profesörü Saim Ali Dilemre değildi. Türk ulusunun kaderini yoğurmaya çalışan gerçekçi, üstün zekâ idi. Kesik, tutuk sözlerini jestleri, pozları ile bütünlüyor, büyük natipler gibi sürekli alkışlar topluyordu.

Büyük Millet Meclisinde tanıdığım üstün zekâlardan biri de Faik Ahmet Barutçu idi. Bu insanın yalnız zekâsına değil karakterine de hayrandım. Yalnız şu olay bu kanatımın doğruluğunu gösterir. Rahmetli o tarihte. Devlet Bakanı bulunuyordu. Günün birinde beni bir toplantıya çağdı. Bu toplantıda memleketin dört bir yanını dolaşacak, partisi için propaganda yapacak sekiz, on tane genç millet vekili vardı. Görüşme başlamıştı. Genç milletvekillerinden biri Barutçu'ya sordu:

- Beyefendi. Siz bizim yola çıkmamızı istiyorsunuz. Ancak, bizler bu işin acemisiyiz. Dolaştığımız yerlerde ne yapacağız, nasıl konuşacağız. Bize yol gösterin.

Gencin bu samimî sözlerine verdiği karşılık şu oldu:

- Bu işde başarmanın sırrı ne olduğunu biz de bilmeyiz. Onu Baltacıoğlu bilir. O Baltacıoğlu ki âsi bir beldenin bir kapısından girmiş, öbür kapısından çıkmıştır, fethederek.

Barutçu'nun kompliman yapmaya ihtiyacı yoktu. Doğru söylüyordu. Ben bu işte başarının sırrı ne olduğunu biliyordum. O günlerde İnönü ile aramda olan bir konuşma propaganda denilen tekniğin sırlarını açıklayıcıdır. Bir gün Bahçelievler'deki evimize bir telefon açıldı. Cumhurbaşkanlığı yaverlerinden biri İnönü'nün beni akşam yemeğine dâvet ettiğini söyledi. Çankaya köşküne vardım. Salonunda dâvetli olarak Saraçoğlu ile kabine üyeleri vardı. Biraz sonra İnönü geldi. Selâmlaştı. Sonra benim elimden tutarak:

- Gel Baltacıoğlu, seninle biraz konuşacağım, dedi.

Salonun bir başından öbür başına doğru ağır ağır ilerliyoruz. İnönü bana şunu dedi:

- Baltacıoğlu! Memleketine yaptığın hizmetin büyüklüğünü biliyor musun?

Bu sözü beni şaşırttı. Memlekete büyük hizmet olarak ne yapmıştım, bilmiyordum. Onin için:

- Bilmiyorum efendim, dedim.

- Onu ben bilirim. Bana gelen haberler doğrudur. Yalnız merak ediyorum, muvaffakiyetinin sırrı nedir, bana söyle misin?

O zaman sezmiştim. İnönü'nün bu dâvetinden bir kaç gün önce Kütahya gezintisinden dönmüş bulunuyordum. Bu yolculuk on ben gün kadar sürmüştü. Otomobille Kütahya Vilâyetinin şehirlerini, kasabalarını dolaşıyordum, konferanslar veriyordum. O tarihte Büyük Millet Meclisinde bulunuyordum. Verdiğim konferanslar propaganda konferansları değildi, toplum konulu bilim konferansları idi. Bu konferanslarım halk üzerinde olumlu etkiler yapmış olacak ki İnönü'ye bu sözleri söyletiyordu. Kendisine şunları söyledim:

- Paşam, ben gittiğim yerlerde politikacılık yapmam. Memleket konuları üzerinde dururum. Kanaatlarımı söylerim. Ne Halk Partisini överim, ne de Halk Partisi hükümetini. Yalnız memleketin kalkınması için nelerin var olması gerektiğini söylerim. Konferansım bitince de halkı dinlerin. Konuşurlar, partiyi, hükümeti tenkit ederler, tartışmadan çekinirim. Yalnız dinlerim. Asıl önemli olan, onların içlerini boşaltmaları, benim de büyük bir dikkatle kendilerini dinlememdir. Her şeyden önce halkın güvenini kazanmaya çalışırım. Bu olduktan sonra şu sözleri söylerim: "Birçok tenkitler yaptınız. İçinde haklı olanları çok. Birçok şey de istiyorsunuz. Bunların da çoğu yerinde olan ihtiyaçlar. Ancak, bu istediklerinizin hepsi yapılamaz. Çünkü memleket fakir hükümet bütçesi de dardır. Ancak, bunlar arasında yapılabilecek olanlar var. Bunların yapılması için Ankara'ya dönünce çalışacağım, size söz veriyorum" derim. Bu sözlerim hep iyi karşılanır. Gittiğim yerlerde aşağı yukarı aynı karşılığı alırım: "Sen buraya kadar geldin, böyle konuştun ya, isterse hiçbirisi olmasın, biz memnunuz" derler.

İnönü bu sözlerim bitince:

- Gel Baltacıoğlu! Bunlar da dinlesinler, deyip beni kabine üyelerinin bulunduğu büfe yerine getirdi.

- Baltacıoğlu'na teşekkürlerimi söyledim, dedi. O zaman hükümet Başkanı olan rahmetli Recep Peker şunu dedi:

- Efendim! Arkadaşımıza biz de müteşekkirimiz. Hizmeti büyüktür, dedi.

Kabine üyeleri ile birlikte dâvet edilmiş olan rahmetli Saraçoğlu bu sözleri işitince küskün bir insan davranışı ile şu sözleri söyledi:

- Senin o kadar övdüğün Ankara

halkı az kalsın bize seçimi kaybettiriyordu!

Şaşa kaldım, Rahmetliyi bu sert tartışmaya zorlayan nedeni araştırmaya başladım. Kendisi ile tanışmamız Maarif Vekilliği zamanında olmuştu. O zaman İstanbul Üniversitesi Rektörü idim. Bütçe işlerini izlemek için Ankara'ya gelmiştim. Maliye Encümeninde açıklama yapıyordum. Dünyanın en nazik insanlarından biri olarak tanıdığım rahmetli Şâkir Kesebir encümenine başkanlık ediyordu. Ben rektör olduğum zamanki bütçe inanılmaz kadar dardı. O yıl bu bütçe biraz arttırılmıştı. Bu kadarı yetmiyordu. Konu üzerinde açıklama yapıyordum. Şu sözleri söylemişti:

- Geçen yıl yaptığımız zamdan sonra müessese adımlarını hızlandırdı. Bütün süratiyle ilerlemektedir. Şimdi dur diyorsunuz. Bu durumda ayakları kırılabilir...

Şâkir Kesebir orada bulunan Saraçoğlu'ya dönüp:

- Siz ne diyorsunuz Vekil Bey, dedi.

Saraçoğlu şunu dedi:

- Ben de Darülfünun Emininin kanaatına iştirâk ediyorum, dedi.

Toplantı sona ermişti, Saraçoğlu ile birlikte çıktık. Yolda giderken bana şu sözleri söyledi:

- Aman Baltacıoğlu! Ben senden korktum.

- Niçin, ne oldu, dedim.

- Burası neresi, biliyor musun? Buraya muvazenei Maliye encümeni derler. Burada böyle konuşmak büyük bir cesaret doğrusu.

Vekilin bu açıklığı, duruluğu karşısında ben de şunu dedim:

- Bana kırkbin lira vereceksiniz.

- Ne parası bu böyle?

- Medresetülkuzat çatısının betonlaştırma parası. Kendisine açıkladım. Medresetülkuzat hükümetin kararı ile Darülfünuna verilmiş. Bina kâgır bina. Ancak, çatısı ahşap. Etrafında ahşap evler var. Eğer dolayında yangın çıkarsa yanar, içindeki hazineler de yok olur. Onun için hemen çatısını betonlaştırmak, pencelerine demir kepenkler koyup Darülfünun kütüphanesini yanmaz hale getirmek gerek.

Saraçoğlu bu parayı verdi. Ben de Kütüphanenin çatısını betona çevirttim. Pencelerine de demir kepenkler koydurdum. Böylelikle Darülfünun kütüphanesini yanmaz hale getirmiş olduk. Yine böylelikle dünyanın vesika bakımından çok zengin bir kütüphanesi yanmaktan kurtarılmış oldu.

Rahmetlinin bana karşı olan durumu bu iken neden o sert davranışı göstermişti? Çok düşündüm. Çünkü kendisine bir hükümet başkanı olarak hariciyeciyi olarak çok değer veriyordum. Sert davranışının nedenini buldum.

Saraçoğlu Başbakanlıktan henüz ayrılmıştı. Ben o tarihte yine rektörüm. Eski Harbiye Nezareti binasındaki odamda oturuyorum. Odacılık işimi gören eski Maarif Nezareti nazır odacılarından olan, Nezaret ilga edildikten sonra da rektör odacısı olarak yanıma aldığım Veysel efendi odama girdi, yazı masamın üzerine bir kart bıraktı. Baktım, Saraçoğlu'nun kartı. Hemen ayağa kalktum.

- Buyursunlar, dedim.

Veysel:

- Gittiler efendimiz, dedi.

- Gittiler mi? Niçin haber vermedin bana, dedim.

- Siz meşguldünüz, onun için, dedi.

- Peki ama, ben meşgul iken kimseyi

içeri alma dedim mi sana, dedim.

Ses çıkarmadı. Sonra sordum:

- Ne kadar oldu gideli?

- Üç dört dakika kadar, dedi.

Hemen yerimden fırladım. Merdivenleri hızla indim Kapı köşküne doğru koşmaya başladım. Tam oraya varınca Saraçoğlu'yu buldum. İlk sözüm şu oldu.

- Özür dilerim. Sizin geldiğinizden haberim yok. Kartınızı şimdi verdiler. Buyrun, dönelim.

Bana verdiği cevap şu oldu:

- Yok, teşekkür ederim. Görüşmüş olduk. Bu kadarı yeter, dedi.

Israr ettim:

- Eğer dönmezseniz bir kahvemizi içmezseniz beni affettiğinize inanmayacağım. Rica ederim.

Bunun üzerine ısrar etmedi. Döndük. Binaya doğru yürümeye başladık. Rektör odasına varınca bir süre konuştuktan sonra:

- Sizden rica ediyorum. Bir akşam Tokatlıyan'da buluşup birlikte yemek yiyelim, dedim.

Saraçoğlu bu teklifimi memnuniyetle kabul etti. Sonra sordum:

- Yemekte kimlerin bulunmasını istersiniz, dedim.

İzmir mebusu Veli beyle Hukuk Fakültesi reisi Aynızade Hasan Tahsin beyin, dedi.

Toplantı gecesini, saatini de tesbit ettik. Ne gariptir ki o akşam Saraçoğlu toplantıya gelmedi. O gün Ankara'ya dönmüş! Şaşa kaldım. Bir türlü anlayamadım. Aradan biraz zaman geçti. Günün birinde sözüne inandığım bir insandan öğrendim. "O, o kadar kibirli bir insandır ki kendisini ziyaret etmek istedim de beni kabul etmedi." demiş. Bu tepki benim

için nedeni bulunabilecek bir tepki değildir. Bununla birlikte Saraçoğlu benim için aynı Saraçoğlu, değer olarak yaşamaktadır.

Mebusluk hayatı:

Mebus olmayı ben istememiştim. Kendiliğimden talepname de vermiş değildim. Yeni ödeve alışmam gerekiyordu. Ankara dışında oturup da ayda bir, iki defa Büyük Millet Meclisini ziyarete gelenlerden de değildim. Ankara'da otuyordum. Bütün toplantılara katılıyordum. Meclise bir memur gibi devam etmeyi borç biliyordum. İki devre mebusluk yaparak kazandığım şu iki şeydi. Biri Meclisteki değerleri tanımak. Bunlardan biri Faik Ahmet Barutçu idi. Bu insanın zekâsına, alçak gönüllüğüne hayrandım. Onun düşünüşü, anlayışı, söyleyişi herhangi insanınki değildi. Burada anlatacağım bir iki olay bu insanın hem zekâsını hem de karakterini gösterir.

Barutçu o günlerde Devlet Bakanı bulunuyor. Beş altı genç mebusu toplamış. Beni de aralarına çağırmişti. Bu mebuslar seçim bölgelerinde dolaşacaklar, konferanslar verecekler, propaganda yapacaklardı. Aralarından biri Barutçu'ya sordu:

- Beyefendi! Bizi dolaştıracaksınız, propaganda yaptıracaksınız. Fakat propaganda nasıl yapılır biz bilmeyiz. Bize yol gösteriniz.

Genç adamın bu samimi sorusuna Barutçu'nun verdiği cevap şu oldu:

- Propaganda nasıl yapılır, onu biz de bilmeyiz. Onu Baltacıoğlu bilir. O Baltacıoğlu ki asi bir beldenin bir kapısından girmiş, öbür kapısından çıkmıştır, fethe derek. Propaganda nasıl yapılır, onu size Baltacıoğlu öğretir.

Barutçu'nun beni çok ilgilendiren bir davranışı daha. Dinar gezintisinden dönü-

yorum. Yolda bir kasabada otobüsten indim açık havada öğle yemeği yiyorum. Yanıma biri yaklaştı.

- Efendim sizi telefonla Ankara'dan arıyorlar. Lütfen postaneye kadar geliniz, dedi.

Birlikte postaneye gitti o. Telefonda şunu söylediler:

- Efendim Faik Ahmet Barutçu tarafından telefon ediyorum. Size selâmı var. Eskişehir'de parti durumu kritik imiş. Sizin Ankara'ya gelmeyip Eskişehir'de inmenizi rica ediyor. Sizin Eskişehir'de bir dolaşmanız kâfi olduğu kanaatindedir kendisi.

Barutçu'nun bu hareketinde herkesin farkında olamayacağı ince bir anlayış vardı. Parti için propaganda yapmak deyince çok defa uzun uzadıya konuşmak, çene çalmak, münakaşa etmek hatıra gelir. O ise düşünüyordu.

Büyük Millet Meclisinde benim dikkatimi çok çeken insanlardan biri de Dr. Saim Ali Dilemre idi. Ben üniversitede bulunurken o da Tıp Fakültesinde teşrihi marazî profesörü bulunuyordu. Kendisini uzaktan tanıyordum. Çoğunluk onu tipi kendine özgü bir insan olarak tanırdı. Ben ise onu çok zeki, çok varışlı, orjinal bir insan olarak tanımıştım. Bir sözünü hiç unutamam. Bir gün bana şunu demişti:

- Baltacıoğlu! İki karpuz bir koltuğa sığmaz derler. Sığdırmaya çalışmalı.

Bu anlayıştaki derinliği hayatımın bir çok olayları bana sezdirmiştir. Bilim objektif bir çalışmadır. Ancak, akıl, mantık ile, metotla yapılan araştırmalar ile yapılabilir derler. Böyle diyerek de Dekartes'in karteziyen mantığının bilimi yaratan herşey olduğunu anlatmak isterler. Doğru mudur? Hipotez dedikleri varsayım olmasaydı bilimde araştırma, varsay-

ma, kurma, tasarlama olabilir miydi? Bütün bunlar bilgin muhayyilesinin yaratıcılığı değil midir? Bütün bunlar artistik çalışmalar değil midir? Yaradılıştan artist olmayanlar yalnız akılla bilgin olabilirler mi? Aradan yıllar geçtikten sonra daha çok inandım. Büyük bilginler yaratıcı muhayyileleri çok zengin olan insanlardı. Büyük feylesoflar da öyle değil midir? Bu büyüklerin üsluplarına bakın, yazışlarındaki o özellik artistik bir değer taşımaz mı?

950 seçiminde Halk Partisi adaylığımlı Afyon'dan koymuştu. Seçimi kaybettik. Parti için zararlı oldu. Benim için faydalı oldu. Çünkü okumadan yazmadan uzaklaşmıştım. Bayağı korkuyordum. Yine yazıhanemde kitaplarımın üzerine kapanmak, okumak, yazmak yeni celf levhaları hazırlamak istiyordum.

İki devre çalışmalarımın ayrılmanın bir faydası olmuştur. Onu söylemek isterim. Ben merkezi Kırşehir'de, bir kolu da Of'da olan Baltacıoğlu ailesindenim. Baltacıoğulları sünnî oğlu sünnîdirler. Ben de bütün sünnî çocukları gibi sünnî eğitimi almışım. Bütün hayatım boyunca bazı toplantılarda, orada burada sünnî eğitim alanların alevî türklerden söz açılınca çekindiklerini, üzülüklerini görürdüm. Ancak sebebini anlayamazdım. Zaman geçtikçe merakım artıyor, alevîlerin nasıl insanlar olduklarını doğru olarak öğrenmek istiyordum. Çünkü olduğu gibi durum bu ikilik memleket için çok zararlı oluyordu. Gerçeklerin anlaşılması gerekiyordu. Çalıştım, çabaladım. Alevîlik denilen mezhebin ne olduğunu, ne olmadığını anladım. Gördüm ki bu insanlar türk ulusunun bütün geleneklerine sahip olan türk oğlu türktürler. Alevîlerin son zamanlara kadar bir türlü anlaşılmayan

özellikleri dilde, sanatta türk oğlu türk olmalarıdır. Alevî ailesi eşitçi, demokratik ailenin olgun örneğidir.

Gerçek bu olunca alevîleri türlü yalanlarla, iftiralarla suçlandırmaya çalışmak türk yurdunu parçalamaktan başka sonuç vermez. Bu davranış ne dinle, ne de milliyet anlayışı ile bağdaşmaz.

Büyük Millet Meclisinde Halk Partisi toplantısında konuşmuştum. Sonra sık sık yazdım. Alevîliğin içyüzünü aydınlatmaya çalıştım. Bu, benim için yalnız bir bilim borcu değil hem de bir ahlâk borcu idi.

1950 seçimini kaybetmemiz benim için çok hayırlı olmuştu. Çünkü okul öğrencisi gibi bütün toplantılara katılmaktan kurtulmuştum. Eski hayatıma dönmüştüm. Yine kitapların üzerine kapanmıştım. Bunun dışında yalnız Türk Dili Kurumunda çalışıyordum. Terim Kolu Başkanı idim. Kur'an çevirmesi ilerliyordu. İlerledikçe de şaşa kalıyordum. Beş yıldan beri beni çok üzen, düşündüren çevirmelerdeki fâhiş yanlışlardı. Zaten beni bu işe sürükleyen de bu yanlışların çokluğu. büyüklüğü idi. Ananın döl yatağına düşen atımk damlasının bütün evrimlerini bilim gerçeklerine uygun olarak anlatan bu kitaptır. Gökyüzündeki gezgenlerin kendi dönelgeleri üzerinde koştuğunu, bu gezgenlerin felek'ler, yani sistemler oluşunda olduklarını hiçbirinin ötekilere çarpmadığını.

Dağların da sanıldığı gibi yerinde durmayıp bulutlar gibi koştuklarını bildiren bu kitaptır. Kadın ile erkeğin aynı özlü topraktan eşit olarak yaratıldığını bildiren bu kitaptır. Dillerin, renklerin ayrı ayrı yaratıldığını söyleyerek ırkın da, milliyetin de hak, gerekli olduğunu bildiren yine bu kitaptır. O kadar da değil,

insanda iki türlü bilgi kaynağı olduğunu, bunlardan birinin basar, ötekinin basiret olduğunu, Kur'an'ın peygamberlerin basarına değil, yani aklına değil, basiretine, yani gönlüne bildirildiğini bildiren yine bu kitaptır. Kur'an'ın nasıl bir ulu eser olduğunu gösteren belgelerden biri de şudur. Bir âyetinde "Mescitlere zinetlerinizi takınız da öyle gelin" der. Hangi dinde, hangi din kitabında bu gerçekçilik, bu doğruculuk, bu güzellikçilik vardır?

Beni Kur'an'ı çevirme işine yeteleyen nedenlerden biri de şudur. Ben türlü nedenlerle türkçe, Fransızca, İngilizce Kur'an tecrümelerini yokladığım zaman onların fâhiş denilecek derecede büyük anlama, anlatma yanlışları ile dolu olduğunu gördüm. Bu anlama, anlatma yanlışları saymakla bitmez. Oğuz Türklerinin çevirmelerinden tutun da en büyük olarak tanınmış müfessirlerin çevirmelerine kadar. Çevirmelerinde "Nefsinizi körletin" diyecek yerde "nefsinizi katledin" diyen, "yedi kat" diyecek yerde "yedi gök" diyen, "Bira-him'in yolundan" diyecek yerde "İbrahim'in milletinden" diyen Kur'an çevirmeleri vardır. Hele hele Kur'an'daki "Mihrab" kelimesini Osmanlıcada camide imamın namaza durduğu, kibleyi gösteren kovuk sanıp da Kur'anda "Melekler Zekeriya'ya seslendikleri zaman Zekeriya Beni İsrail tapınağında Allah'a yalvarıyordu" anlamına gelen âyeti yalvarıyordu" anlamına gelen sûreyi "Melekler Zekeriya'ya seslendikleri zaman Zekeriya mihrapta namaz kılıyordu" diye çevirenler de vardır. Kur'andaki "Kahhar" sıfatını "kahredici" diye çevirmek de fâhiş bir yanlıştı. Arapçadaki "kahhar" "kahredici" demek değil, kendi başına buyruk demektir.

On iki yıl çalışarak yaptığım iş yabancı dilden ana diline bir çevirme işi idi

ama çok düşündürücü, çok yorucu bir işti. Şimdi bunu bastırmak gerekiyordu. Hangi para ile? Emekli maaşıyla mı? Düşündüm taşındım. Yeni Adam'la ilânlar yaptım, ilgili adreslere gönderdim. Kur'anı ana dilimize çevirdim. Basıldıktan sonra yirmi beş lira gönderip edinebileceksiniz. Eğer şimdiden on beş lira gönderirseniz basılır basılmaz adresinize gönderilecektir dedim. İnanılacak şey mi, on bin liradan çok para geldi. İşin ne olduğunu çok iyi kavrayan Ankara'da Halı Sarayı sahibi Şeref Çelebi de bana altı bin lira borç verdi:

- Hocam hiç sıkılmayacaksınız. Bu kitabın basılması lâzım. Elinize para geçince ödersiniz dedi.

Sekiz bin tane basılmıştı. Bunun üç, beş yüz tanesini yakınlarıma, düşkünlere parasız olarak dağıttım. Elde hiç kalmadı. Kur'anı çevirmek için niçin bu kadar eziyete katlanmıştım?

Ömrümün on iki yılını niçin Kur'an çevirmesi için harcamıştım? Çünkü inanıyordum, dinsiz kalkınma olamayacağına inanıyordum. Dinin yalnız bir vicdan işi olduğuna değil yalnız, dinsiz toplum varlığı, kamu yaşayışı olmayacağına da inanıyordum. Bende bu inanç kulaktan dolma, basma kalıp, herhangi bir inanç değildi. Ömrüm boyunca yaptığım araştırmaların, denemelerin var ettiği bir inançtı. Hangi kitap Kur'an kadar uludur? Hangi kitap milliyete, eşitliğe, doğruluğa, iyiliğe, güzelliğe, tatlılığa, özgürlüğe Kur'an kadar yer vermiştir?

Hele toplum incelemelerinde yapılan korkunç yanlışlara saplanmadan toplumları objektif, nesnel olarak incelediğimiz zaman, şu büyük gerçek karşısında kalıyoruz: Etnoğrafyacıların bildirdiğine göre, yeryüzündeki toplumların en ilkel

örneği olan Avustralya'nın iki klanlı oymaklarında devlet, hükümet, ekonomi, bilgi yok iken şu üç şey vardır: Din, dil, sanat. Yukarıdakilerin doğumu ancak oymak toprağa yerleştikten, toplumda işbölümü meydana geldikten sonra olabiliyor.

Toplumların yalnız varolmalarının değil, kalkınmalarının da ilk etkenleri bunlar oluyor. İnsanlık tarihinde dinsiz, dilsiz, sanatsız kalkınma olmamıştır, olmuyor. Batı kalkınması da böyle olmamış mıydı? Batı kalkınması büyük endüstrinin var olmasıyla değil, Luther'in İncil'i anadiline çevirmesi ile başlar. İncil halk diline yayılır. Bu halk dili millî edebiyatı doğruyor, millî edebiyat millî devleti var ediyor, millî devlet de millî ekonomiyi yaratıyor, millî ekonomi de büyük endüstriyi meydana getiriyor. Böylelikle de kalkınma oluyor.

Abonelerin, Halı Sarayı sahibi Şeref Çelebi'nin yardımı ile basılan sekiz bin Kur'an çevirmesinin bin tanesini yakınlarıma, yoksullara dağıttım. Yedi bin tanesi de satıldı. Beni yakından tanıyan, anlıyan insanlar bir yana, bu çevirmenin Türk basınındaki tepkisi ne olmuştu? Üç beş yazı bir yana, hemen hemen hiç denilebilir. Bir kısmı da gelişi güzel eleştirme yapıyor, beni suçlandırmak istiyordu. Olabilir. Ancak, aşağıdaki olaya ne dersiniz?

Günün birinde postadan benim adresime gönderilmiş bir din dergisi çıktı. İçini açtım. Orta sayfaların alt kısmına tüketmez kalemle şu sözler yazılı idi: "Seni kâfir seni, seni zındık seni, seni mason seni!... Sen misin "salat" kelimesini "yalvarı" diye tercüme eden? Eğer bunda ısrar edersen seni öldüreceğiz." Şaşa kalmıştım. Gerçek şudur, açıklıyorum. Kur'an'da "salat" kelimesi vardır. İçinde

"salat" kelimesi bulunan âyetlerin bir kısmı Kur'anın bildirildiği tarihten önceki olaylarla ilintilidir. Bir kısmı da bu bildirme tarihinden sonraki zamanla ilintilidir. Mütercim Asım Efendi'nin sözlüğüne göre, "salat" "Allah'a yalvarmak" demektir. Bu kelimenin bu karşılığını peygamberden önceki olaylarla ilintili olan âyetleri çevirirken kullandım. Gelecek ile ilintili olan âyetlerin çevirmesinde "salat" karşılığı olarak "namaz" kelimesini kullandım. Yanlış yapmadım, çok doğru yaptım böyle yaparak birçok ünlü mütercimlerin yaptığı gibi Zekeriya peygamberin sözünü eden Kur'an ayetini aşağıdaki çevirmede olduğu gibi yanlış çevirmedim. Yanlış çevrilen âyet şudur: "Melekler Zekeriya'ya seslendikleri zaman Zekeriya mihrapta namaz kılıyordu." Şimdi âyetin benim çevirmemdeki doğru karşılığı şudur: "Melekler Zekeriya'ya seslendikleri zaman Zekeriya Beni İsrail tapınağında Allah'a yavarıyordu." Ben çevirmemde "mihrap" kelimesini "mihrap" diye çevirmedim, "Beni İsrail tapınağı" diye çevirdim. Çünkü arapçada mihrap, osmanlıcada kullanıldığı gibi, camide kibleyi gösteren oyuk yer değil, İsrail oğullarının tapındığı yer, havra demektir.

Beni cehaletle suçlandırmak isteyen bu adamın ahlâk varlığını gösteren bir belge şudur: Gönderdiği derginin üzerine on kuruşluk pul yapıştırmıştır. Böylelikle elli kuruşluk mektup ücretinden kırk kuruş tasarruf etmiş oluyordu!...

Benim Kur'an tercümesi ile uğraştığı-mı öğrenenler "Ne oldu bu Baltacıoğlu'ya? Son zamanlarda hep dinle uğraşıyor! Yaşı ilerledi de ondan mı? Ölüm korkusundan olacak!" derlermiş. Ben dinle ne zaman uğraştım? Son günlerde

mi, yoksa gençliğimden beri mi? Ben yaşama boyunca şu üç konu üzerine eğilmiş bir insanım: Din, dil, sanat. Benim **Talim ve Terbiyede inkılâp** gibi, ilk eserlerimden biri **Din ve Hayat**'dir (1918). Bu ufak kitap yayınlandığı zaman rahmetli Gökalp'ın dikkatini çekmiş o zaman İstanbul Üniversitesinde sosyoloji kürsüsün' ı yardımcısı bulunan Necmettin Sadık'tan bu kitap için **Yeni Mecmua**'da bir yazı yayınlamasını istemişti. Bu yazı basılmıştır. Benim bu üçler ile uğraşmamın nedeni bunlarsız yaşama elde olmadığına, varlığa inanır gibi, inanmış olmamdır. Ancak, gençliğimdeki bilgim, gücüm bu ulu gerçeği ortaya koyup savunacak kadar yetici değildi. Yalnız inanmakla, ululuklarını anlamakla kalıyordum, daha ilerisine gidemiyordum. **Türke Doğru** yayımlandıktan sonra kafamda yepyeni bir soru belirmeye başlamıştı. Kendi kendime soruyordum: Gerçek nedir? Acaba sosyal olgular dediğimiz varlıklar, din, ahlâk, hukuk, bilgi teknik, sanat, eğitim gibi varlıklar bir düz çizgi üzerine bir sıraya dizilebilecek gibi bir değerde, bir önemde olan varlıklar mıdır, yoksa, bunlar yaratıcılık bakımından birbirinden ayrı olan varlıklar mıdır? Bu ağır sorunun karşılığını kolay kolay veremiyordum. Uzun, yorucu çalışmalardan sonra ancak kesin bir kanıma eriştim. Sosyal olguların Durkheim'in anladığı gibi bir kat üzerinde değil, üç kat üzerinde bulunduğu kesinlikle inandım: Bu anlayışımı Yeni Adam'ın 803. sayısında "Kalkınma Ağacının Gövdesi" başlıklı yazımda açıkladım. Bu ağacın kökü gelenek birliğidir: Gövdesi" başlıklı yazımda açıkladım. Bu ağacın kökü gelenek birliğidir: Gövdesi nüfus kesafetidir. Dalları tekniktir. Aralarında din, dil, sanat birliği

olmayan toplumlar kalkınamazlar. Bu birlik de yetici değildir. Nüfus kesafeti de şarttır. Nüfus kesafeti olmayan şehirler kurup sıklaşmayan, katışmayan, kaynaşmayan, aralarında yaşama kavgası olmayan, böylelikle büyük adamların, yaratıcıların belirmesine yol açmayan toplumlar da kalkınamaz. Bütün bunlar var olmakla birlikte kalkınma tekniğini tanımayan toplumlar da kalkınamazlar.

Din konusu üzerinde durmak, dinin ne olduğunu, ne olmadığını doğru olarak anlamak, anlatmaya çalışmak benim için bir ahlâk borcu olmuştur. Öyle olaylarla karşılaşırıyordum ki şaşaya kalıyordum, dilim tutuluyordu.

Kur'an tercümesinden sonra idi. Bir gün Diyanet İşleri Başkanlığında yayın müdürü ile görüşmeye gitmiştim. Bana Kur'an tercümesi işiyle uğraşan bir memuru tanıttılar. Bu insan bana Kur'anı tercüme etmek için nasıl bir yol tuttıklarını anlattı. Şöyle yapıyorlarmış: Türlü tercümeleleri ele alıp bunlardaki ayetleri tanıdıkları insanlara gönderip hangi tercümeyle o y verdiğini soruyorlarmış. Sonra da hangisi çoğunluk kazanırsa onu doğru tercüme olarak kabul ediyorlarmış! Ben bu sözleri dinleyince şaşaya kaldım. Demek tercümenin de sentetik olanı varmış dedim. Memura hiçbir şey söylemedim. Çıkıp gittim. Üzüntüm hâlâ devam ediyor.

İlkokullarımızda çocukların eline verdiğimiz din dersleri kitaplarını söz konusu yapmıyorum. Bu konuda kaç tane makale yazdım. **Yeni Adam**'da basıldı. Milli Eğitim Bakanlığının tekrar dikkatini çekiyorum. Toplanacak olan Maarif Şûrasında bu işi ele almak, gerektiği gibi incelemek doğru olacaktır.

Kur'an tercümesi ile uğraşmak

benim için inanılmayacak kadar yararlı olmuştur. Ben böylelikle büyük bir gerçeğe karşılaştım. Klâsik dilin 'sırları ne olduğunu öğrenmiş oldum. Sonra **Kur'an**'da bulduğum bütün klâsik dil özelliklerinin, olduğu gibi, türkçede de var olduğunu görünce şaşaya kaldım. Sonra bu görüşümü Türk Dili dergisinde yayımladım.**

Kur'an'ı ana diline çevirme işimi anlatan bir insan gördüm. O da Diyanet İşleri Müşavere Heyeti üyelerinden rahmetli Hasan Fehmi Hoca idi. O zaman Diyanet İşlerinde yayım müdürü bulunan sayın Tefvik Ersen bir gün Bahçelievler'deki evimize telefon açmış, bana şu sözleri söylemişti:

- Efendim, Hasan Fehmi Hoca bugün beni yanına çağırdı. Şu sözleri söyledi. Oğlum, dedi, bu nasıl tercüme! Sabahtan beri elimden bırakamıyorum. Ne güzel tercüme! Ben Baltacıoğlu ile tanışmak isterim, bizi tanıştırdı dedi. Durumu olduğu gibi size bildiriyorum. Sizin mümkünse bir gün Diyanet İşlerine uğramanızı rica ediyoruz.

Ersen'e peki dedim. Kısa bir zaman sonra da Diyanet İşlerine gittim. Ersen hemen beni Müşavere Heyetinin bulunduğu salona götürdü. Üyelere tanıttı. Hasan Fehmi Hoca'nın ilk sözleri şunlar oldu:

- Efendim, Kur'an böyle tercüme edilir, meâlen. Hasan Basri Cantay'ınki gibi değil. Siz bir kapı açtınız. Allah sizden razı olsun. Müsaade edin de bu tercümeyle biz basalım.

Böyle bir insanın böyle bir iltifatı beni çok sevindirmişti. Nasıl teşekkür

** I. H. Baltacıoğlu, Türkçe niçin klasik dildir? (Türk Dili, sayı 209, Şubat 1969.)

edeceğimi bilmiyordum. Sevincimden kabıma sığmıyordum.

Kur'an'ı türkçeye çevirdikten sonra memleketin iyiliği için yapılacak bir hizmet daha vardı: O da Kur'ân'ın tefsirini yapmak. Kendi kendime şu soruyu soruyordum:

- Türkçede bu kadar tefsir yapılmış. Senin tefsir yapmana ne lüzum var?

Sonra da bu sorunun cevabını veriyordum.

- Var ama, yanlışlarla dolu! Bunlar arasında Kur'an'daki "tennur" kelimesini âyetine uygun olarak "vâdi" diye çevirecek yerde, "Kazan" diye çevirip Nuh'un gemisinde motor olduğunu düşünen, sonra da gemi için "fayrap etti" diyen müfessirler de var! Sonra Kur'an'a göre islâm dini milliyeti yadsıyan bir din midir, yoksa özümseyen bir din midir? Sonra zinet, süs haram mıdır, sevap mıdır? Bütün bunların doğru olarak anlaşılabilmesi için bilimli, metodlu bir çalışma ile meydana getirilecek bir Kur'an tefsirine ihtiyaç vardır.

Böyle düşünerek on beş, yirmi ciltlik bir tefsiri yazma kararını verdim. İlk cildi olan "Allah nedir?" adlı kitabı bastırdım. Kimse ilgilenmedi, iki yüz tane satılmadı. Bu durum beni çok sarstı. Tefsirin ikinci cildi olan "Kur'an nedir?" adlı kitabı basamadım. Demek Türkiye artık bu gibi kitapları okumuyor. Oysaki Türkiye'de okuma hacmi, kitap satışı eskisine nisbetle çok artmış. Bu artışı yapan hangi kitaplardır acaba?

Dört büyük kazayı geçirdikten, ölümden kurtulduktan sonra düşündüm. Allah benim canımı almadı. Demek bu dünyada benim yapacağım vazifeler var, bunlar ne olabilir dedim. Elime kalemi aldım, bu vazifeleri yazdım. Bu vazifelerin çoğu ya-

zılması gereken kitaplardır. Bu kitapların konuları pedagoji, sosyoloji, grafaloji, estetik tezlerimdir.

Başta pedagoji tezimi ele aldım. Bu tezi bundan kırk yıl önce "İçtimaî Mektep" adlı kitabımla ortaya koymuştum. Uzun denemelerimden sonra İçtimaî Mektep tezini daha çok açıklamak istedim. Bunun için 1964'de "Pedagojide İhtilâl" adlı kitabı yazdım. Bu kitap da pek az satıldı. O günlerde hatıra gelmiyen birşey benim başıma geldi. Günün birinde kadıköy savcılığında bir davetname aldım. Bilirkişi olarak çağırıyorlar sandım. Kalktım gittim. Savcının elinde "Pedagojide İhtilâl" adlı kitabım. Savcı soruyor:

- Bu ihtilâlden maksudınız nedir, diyor.

Ben de şu cevabı veriyorum:

- Ben hayatım boyunca terbiye meseleleriyle uğraşan bir insanım. Şimdiye kadar bu konuda muvaffak olan eserleri övdüm. Muvaffak olmayanları da yerdim. Maksudım budur, dedim.

Bu ifademi zapta geçirdiler. Bir hafta sonra da savcılıktan gönderilen bir yazıdan meni muhakeme kararı verildiğini öğrendim.

Yıl 1923. İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne seçildim. Meslek hayatımın en güç, en üzüntülü devri. Para yok, üniversite anlayışı yok, yardımcı yok! Didinip duruyorum. Ancak ne olursa olsun çalışmak, başarmak istiyorum. Bunun için de elimden geleni yapıyorum.

Günün birinde Hukuk Fakültesi profesörlerinden kendisini çok saydığım rahmetli Ebülulâ Mardinli rektörlük dairesine geldi. Oturur oturmaz şu sözleri söyledi:

- Dün yazıhanedeydim. Mısırlı Kâmil Paşa'nın vârislerinden birkaç kişi yazıha-

neme geldi. Bana şu sözleri söylediler: "Hükümet bizlere ait olan bir mülkü gasp etmiş bulunuyor. Bu mülkü istirdat etmek istiyoruz. Vekâletimizi kabul etmenizi rica ediyoruz." Ben anladım. İstirdat etmek istedikleri mülkün ne olduğunu derhal sezdim. Bu mülk Darülfünunun içinde bulunduğu Zeynep Hanım Konağı denilen binadır, burasıdır. Onun için, evkâlet tekliflerini kabul etmedim. Vaziyet çok nâziktir. Eğer binanın tapusunu bulamazsak sonu çok kötü olur. Vârisler akıl edip de, bir haciz kararı alacak olurlarsa, üç gün içinde binayı tahliye etmediğimiz takdirde eşyamızı sokağa dökerler. Bu işe hükümet dahi müdahale edemez. Onun için size haber vermiye geldim. Tapuyu araştırın, bulun.

Ben rahmetlinin bu sözlerini dinleyince şaşkına döndüm. Rektörlüğü kabul ettiğime de pişman oldum. Ne talihsiz insanmışım dedim. Şimdi ben ne yapacaktım? Hemen tapuyu arama işine başladım. İlk iş olarak mülga Maarif Nezaretinde Muhasebe Müdürü olarak hatırladığım Bayram Beyi aradım. Çünkü bu tapu işini bilse bilse o bilecekti. Bayram Bey nezaket edip rektörlüğe geldi. Kendisine sordum. Verdiği cevap şu oldu:

- Vaktiyle biz de bu tapuyu çok aradık, bir türlü bulamadık.

Bu cevabı alınca üzüntüm büsbütün arttı. O günlerde Maliye Vekili bulunan rahmetli Abdülhalık Renda'nın İstanbul'a geldiğini haber aldım. Kendisiyle görüşüp bu işi halletmek istedim. Gümrük binasında çalışmakta olduğunu öğrendim. Hemen ziyaretine gittim. Daha önceden tanışmıştık. Beni çok iyi kabul etti. Durumu anlattım. Büyük bir dikkatle dinledi.

- İsmail Hakkı Bey. Hiç merak etmeyin, Ankara'ya döner dönmez bu işle uğ-

raşacağım, dedi.

Renda Ankara'ya döndü. Aradan zaman geçti. Maliye Vekiline çektiğim şifreli telgarflara da hiç bir haber alamadım. Üzüntüm sürüp gidiyor. Birden düşündüm. Bir de Tapuya baş vurayım dedim. O zaman Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü henüz Ankara'ya taşınmamış, İstanbul'da çalışıyor. Sultanahmet Meydanındaki binasına vardım. Genel Müdürü ile görüşmeye başladım. Adam çok nazik, hem de çok dikkatli bir insandı. Beni can kulağı ile dinledikten sonra sordu:

- Benden istediğiniz nedir. dedi.

- Binanın tapusunu vermenizi istiyorum dedim.

- Peki ama, müstenidatı kanuniyeniz nedir, dedi.

Mururü zaman, binanın uzun zamandan beri Darülfünun tarafından işgal altında bulunması olduğunu ileri sürdüm.

Cevap vermedi. Düşünmiye başladı. Bunun üzerine ben de şu sözleri söyledim:

- Tapusu çıkacak olan bu binayı şahsıma mal edecek değilim. Bina devletin malıdır, yine devlete mal edilecektir.

Bu sözlerim adamcağızı üzmüş olacak ki bana şu cevabı verdi:

- Siz ki bir devlet memuru olarak devletin hukukunu gözetmek için bu kadar çalışıyorsunuz, ben de bir devlet memuru olarak bu işde bana düşen vazifeyi yapmak isterim. Bana Maliye Vekâletinden Darülfünun binasının tapusu verilsin diye bir emir getirin. Ben de tapusunu hemen vereceğim.

Bu sözler beni çok sevindirmişti. Artık bu iş oldu bitti dedim. Hemen Maliye Vekilini görmem, bunun için de Ankara'ya gitmem gerekiyordu. Bu işde tesa-

düflerin rolü okadar büyük olmuştur ki olamı biteni insanın aklı kabul etmiyecek gibi oluyor. O günlerde Renda yine İstanbul' a gelmiş. Hemen Gümrük binasına koştum gittim. Renda beni görür görmez şu sözleri söyledi:

İsmail Hakkı bey hiç merak etmeyin hükümet bu işle yakından meşgul oluyor, müsterih olun, dedi.

Kendisine teşekkür ettim. Arkasından şunu dedim:

- Beyefendi, beni daha çok sevindirmek isterseniz, Tapu Umum Müdürlüğüne Darülfunun binasının tapusunu verin diye emir verin, tapu hemen verilecektir. Umum Müdürün istediği budur.

Ben bu sözleri söyleyince Renda'nın çehresi değişti, şaşa kalmış gibi oldu. Ben de şaşırardım. Yanından ayrıldım. Sonra yine düşünmeye başladım. Ne yapabiliirdim? Birden aklıma geldi. Rahmetli Ebülulâ ile görüştüğümüz zaman tapu konusundaki sözlerini bitirince şunları da sözlerine eklemişti:

- Her ihtimale karşı, eğer binanın tapusu bulunmazsa yeniden tapu çıkartmak için bir yol var. Binanın Darülhayr'a verilmesi hakkında Abülhamid'in iradei seniyesi varsa onu araştırıp bulmak bunun üzerine dayanıp müruru zamandan yararlanarak yeni bir tapu çıkartmak eldedir.

Ben kendi kendime düşünüyordum. Zeynep hanım konağı Darülfunun olmadan önce Darülhayr adındaki okul tarafından kullanılmıştı. Böyle olması için padişahın idaresine lüzum var mıydı? Böyle bir irade olsa bile hemen bulunabilir miydi? Hep böyle düşünüyör, çok üzülüyordum.

Şimdi ne yapacaktım? Bu gibi işler benim bildiğim, benim becerebileceğim işler değildi. Sağa, sola baş vuruyordum.

Abdühamid'in iradei seniyesi nerede bulunur diye soruyordum. Bilen yoktu. Günün birinde biri:

- Aradığınız iradei seniye, bulunsa bulunsa, İstanbul Evkaf Müdürlüğü mahzeninde bulunabilir, dedi. Tekrar ümitlenmişim.

Hemen Sirkeci'deki şoförler kahvesine telefon ettim, İlyas'ın arabasını çağırdım. Çünkü İlyas taksimetresini Darülfununun kapısına vardıktan sonra açıyordu. Çünkü müessesinin bütçesinde bu masrafları ödeyecek para yoktu. Ne günlerdi o günler! Ne sıkıntılardı o çektiğim sıkıntılar!...

İstanbul Evkaf Müdürlüğüne vardım. Orada Evkaf Müfettişlerinden rahmetli İbrahim Sâbir Beyi buldum. Ben tedrisatı tâliye Müd. Umumisi iken o da benim Şube müdürüm idi. Rahmetli arkadaşım musikisinas Musa Süreyya'nın ağabeyi idi. Kendisine karşı sonsuz bir güvenim vardı. O da bana karşı çok yakınlık gösterirdi. Durumu olduğu gibi anlattım. Çok ilgilendi. Elinden gelen yardımı yapacağını söyledi. İstanbul Evkaf Müdürlüğü memurlarından biri bu işi üzerine aldı. Harekete geçti. Evkaf anbarında tam on beş gün araştırma yaptı. Abdülhamid'in iradesini buldu. Sevincim sonsuzdu. Üniversite dağılma felâketinden kurtulmuş demekti.

İradei seniyeği hemen rahmetli Ebülulâ beye verdim. O da hemen davâ açtı. Tapu alınıyor. Mülkün Darülfünuna temlik edilmesini istedik. Maarif Nezareti de bunu uygun görmüştü. Ancak, bu temlik işlemini için Maliye Dairesi inanılmayacak kadar yüksek bir harç istedi. Bu parayı veremedik. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Darülfünuna hükmî şahsiyet, mali muhtariyet verildi. O zaman bina Darülfununun kendi malı oldu.

Ben böyle Darülfünunu kurtarmaya çabalarken beni yakından tanıyan bazı kimseler beni rektörlükten düşürmek için ellerinden gelene yapıyorlardı. Hele bunlar arasında kişiliğine saygı duyduğum bir gazeteci Darülfünun Emini Darülfünuna kalorifer koydu, otomobil aldı diye beni suçlandırmak istiyordu! Ben de kendisine gazetelerde verdiğim cevapta ne yazık ki ne kaloriferi koyabildim, ne de otomobil alabildim, çünkü paramız yoktu dedim. Çok talihsiz bir rektördüm.

Yeni Adam'ın Eylül 1968 tarihli, 805 numaralı nüshasında çıkan "Hayatım" başlıklı tefrikadaki "İkinci defa ölümden nasıl kurtuldum" başlıklı bölümde vaktiyle Mezh Bey tarafından yayınlanmış olan **Milli Mecmua**'nın 1 Mayıs 1928 günlü sayısında çıkan dinî reforma anketine verdiğim cevap üzerinde durmuşum. Şimdi bu anketin bir suretini veriyorum. Tırnak işareti içinde olanlar anketin metnidir. Tırnak işareti dışında kalan anket dışında kalan açıklamalardır.

"-Din içtimaî hayatta lâzım mıdır, değil midir? Asrımızın ilmî, ahlâki, bedîî inkişaflarına rağmen dinî hayat zarurî midir, değil midir?"

"- Din de lisan, ahlâk, sanat gibi içtimaî müesseselerden biridir. Cemiyetin hayatında dinin kendine mahsus canlı vazifesi vardır. Bu vazife lisandaki ifade, ahlâktaki iyilik, sanattaki güzellik vazifelerinden ayrıdır. Onlarla karıştırılmamalıdır. Dinî vecit, ahlâkî, bedîî vecitler gibi, nevinde münferit bir hâlettir. Asrımızın, ilmî, ahlâkî, bedîî inkişaflarına rağmen, ayrıca dinî hayat yaşamak bence içtimaî bir zarurettir."

"- İslam dininin tekâmül ve inkılâp kabiliyeti var mıdır, yok mudur?"

"- İslâm dininin tekâmül, inkılâp kabiliyeti var mıdır, yok mudur suali aksi bir sualdir. İslâm kavimlerinin tekâmül, inkılâp kabiliyeti var mıdır, yok mudur diye sorabilirsiniz. Çünkü kavimler haricinde din diye mücerret, maddî, gayri şahsî bir şeyiyet yoktur. İslâm dininin tekâmül, inkılâp kabiliyeti islâm kavimlerinin tekâmül, inkılâp kabiliyetine bağlıdır. Bir din birlikte yaşadığı ilim, ahlâk, hukuk, sanat, medeniyet şekli haricinde kalamaz. Dinin mukadderatı bütün diğer içtimaî müesseselerin mukadderatına bağlıdır; türkler bir inkılâp yapmışlardır. Müslümanlık da türklerle bir inkılâp yapacaktır."

Burada anlatmak istediğim, inkılâp sözünden anlaşılması gerekli olan doğru anlamdır. Benim din reformasından anladığım yaşayan dini değiştirmek değildir. Açıkça söylüyorum, islâm dininde reforma demek Kur'an'ı doğru olarak anlamak demektir. Çünkü her toplum aynı dinde ayrı anlayışlara ulaşır. Her toplum bir, bütün olan dini ancak kendi anlayışına göre benimser. Onun için, her topluma düşen dini tam, tüm olarak anlamak, anlatmaktır. İslâm dininin ise değiştirme anlamında kullanılan bir reformaya hiç ihtiyacı yoktur. Çünkü Kur'an doğruluğun, iyiliğin, güzelliğin kutsal kitabıdır.

"- O inkılâbı yapacak olanlar kimlerdir?"

"- Gerçi böyle bir inkılâbı ancak peygamberler, veliler gibi mistik adamların yapacağını düşünenler vardır. Ben o kanaatta değilim. Zamanımız sırrıleri besleyecek bir zaman değildir. Dinî inkılâbın tohumları ilmî, ahlâkî, iktisadî, bedîî inkılâpların tohumları gibi, evvelâ fikrin, ilmin açtığı, temizlediği tarlalara ekilecekti. Bugün bütün içtimaî müesseseleri tanzim eden şey cemiyetin ilmî, müsbet

velâyeti olduğu gibi, dinî müesseseyi de aynı cemiyetin ilmî, müsbet velâyeti tanzim edebilir. Bunun haricindeki kanaatların yaratıcı bir mahiyeti yoktur."

Kur'an'ı bilim kafası ile, metotlu çalışma ile inceleyenler çok iyi bilirler ki onun âyetleri iki türdür. "âyeti muhkemat" ile "âyeti müteşabihat". Birinciler dinin temelidir. Hiç değişmezler. İkinciler ise birincilere dayanarak değişebilenlerdir. Birinciler inançlar, ikinciler örfler ile ilintilidir. Birinciler itikatlar, ikinciler içtihatlarıdır.

"- Hıristiyanlık karşısında müslümanlığın ahlâki hüviyeti nedir?"

"- Müslümanlık da hıristiyanlık gibi ahlâki, medenî dinlerden biridir. Her iki din de insanların bazı ezeli ihtiyaklarına tercüman olmuştur. Her iki din de doğruluğun, iyiliğin, güzelliğin mutlak şekillerini yalnız anlamaya değil, fakat yaşatmaya çalışan insanlık hamleleridir. Yalnız bu dinler arasında ihtilâf münasebetleri yerine içtihat farkları vardır. Fakat bu içtihatlar içtihatlardan ibaret kaldıkça, bir insan için bir dinî değerine tercih etmek imkânı yoktur. Binaanaleyh, itikatlarımızın menşei içinde yaşadığımız millî cemiyetin dinî hayatı olması tabîidir.

1936 yılında Yeni Adam'da Hayatım başlıklı bir tefrikamı yayınlamaya başlamıştım. Bu tefrikada çocukluk devrimden başlayıp yedinci devre için mebus seçilmeye kadar hayatımın kayda değer bulduğum olaylarını yazmıştım. Bu konular arasında öğretmenlik mesleği ile ilgili olanlar en çok yer tutmuştur. Bu tefrikaya bir süre ara vermiştim. Günün birinde Türk Dil Kurumunda Prof. Enver Ziya Karal ile görüşüyoruz. Bir ara bana şu sözleri söyledi: "Baltacıoğlu, ben senin Türk Dili dergisinde çıkan Atatürk'deki

sezgi gücü adlı makalenini okudum. Sana yalvarırım. Atatürk'e ait hatıralarını mutlaka yaz. Eğer bu hatıraları yazmazsan yakın kültür tarihimizin bir kısmı karanlıkta kalır." Karal'ın bu sözleri herhangi insanın yaptığı iltifat değildi. Öte yandan adı geçen yazının da her hangi yazı olmadığına inanıyordum. Çünkü, o yazımda Atatürk'ün sezgi yolu ile Gökalp gibi dünya çapında bir sosyoloğun akıl yoluyla tanıdığım illiyet gerçeğini ondan daha doğru, gerçeğe daha uygun olarak tanıdığını ortaya koymuştum.

Sayın Karal'ın o uyarmasından sonra Atatürk konusuna dört elle sarıldım. Atatürk konusunda bir kitap yazmaya başladım. Bu kitapta beni ilgilendiren konu Atatürk'ü büyük adam olarak yetiştiren nedenleri aramak olmuştur. Kitap beş bölüme ayrılıyor: Atatürk'ün çocukluk devri, kişiliği, umdeleri, devrimler, Atatürk'ten sonra.

Aradan yıllar geçti. Hayatım tefrikasına Yeni Adam'ın 804 sayısında yine başlamıştım. 1'den 16'ya kadar sürdü. Şimdi tefrikayı yeniden ele alacağım.

TÜRK İNKILABI KARŞISINDA MÜSLÜMANLIK*

Evvelce bir anket açacağımızı ve geçen nüshamızda da suâlleri bildirmiştik. Bu hususta ilk defa olarak Dârulfunûn Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey'i ziyaret ettik. Aziz müderrisimizin lütfettikleri cevapları neşrediyoruz:

- Din, içtimaî hayatta lâzım mıdır, değil midir; asrımızın ilmî, ahlâki, bedîî inkişaflarına rağmen dinî hayat zaruri midir, değil midir?

* Baltacıoğlu'ndan Nakleden; Cündioğlu, Düca-
ne: Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet,
İstanbul 1999, S.246-248

- Din de lisan, ahlâk, sanat gibi içtimaî müesseselerden biridir. Cemiyetin hayatında dinin kendisine mahsus canlı vazifesi vardır. Bu vazife, lisandaki ifade, ahlâktaki iyilik, sanattaki güzellik vazifelerinden ayrıdır, onlarla karıştırmamalıdır. Dinî vecd, ahlâkî ve bedîî vecdler gibi nev'inde münferid bir hâlettir. Asrımızın ilmî, ahlâkî ve bedîî inkişaflarına rağmen ayrıca dinî hayat yaşamak, bence içtimaî bir zaruretlerdir.

- İslâm dininin tekâmül ve inkılâb kabiliyeti var mıdır, yok mudur?

- "İslâm dininin tekâmül ve inkılâb kabiliyeti var mıdır, yok mudur?" suâli, aksi bir suâldir. "İslâm kavimlerinin tekâmül ve inkılâb kabiliyeti var mıdır, yok mudur?" diye sorabilirsiniz. Çünkü kavimler haricinde din diye mücerred, maddi ve gayr-i şahsî bir şey niyyet yoktur. İslâm dininin tekâmül ve inkılâb kabiliyeti, İslâm kavimlerin tekâmül ve inkılâb kabiliyetine bağlıdır. Bir din, birlikte yaşadığı ilim, ahlâk, hukuk, sanat ve medeniyet şekli haricinde kalmaz. Dinin mukadderâtı, bütün diğer içtimaî müesseselerin mukadderâtına bağlıdır. Türkler bir inkılâb yapmışlardır. Müslümanlık da Türklerle birlikte bir inkılâb yapacaktır.

- O inkılâbı yapacak kimlerdir?

- Gerçi böyle bir inkılâbı peygamberler, veliler gibi mistik adamların yapacağını zannedenler vardır. Ben o kanatte değilim; zamanımız, sırrîleri besleyecek bir zaman değildir. Dinî inkılâbın tohumları ilmî, ahlâkî, iktisâdî ve bedîî inkılâbın tohumları gibi evvelâ fikrin ve ilmin açtığı ve temizlediği tarlalara ekilecektir. Bugün bütün içtimaî müesseseleri tanzim eden şey, cemiyetin ilmî ve müsbet velâyeti olduğu

gibi, dinî müesseseyi de aynı cemiyetin ilmî ve müsbet velâyeti tanzim edebilir. Bunun haricindeki kanaatlerin yaratıcı bir mahiyeti yoktur.

- Hıristiyanlık karşısında Müslümanlığın ahlâkî hüviyeti nedir?

- Müslümanlık da Hıristiyanlık gibi ahlâkî ve medenî dinlerden biridir. Her iki din, insanların bazı ezeli iştiyaklarına tercüman olmuştur. Her iki din doğruluğun, iyiliğin ve güzelliğin mutlak şekillerini anlamaya değil, fakat yaşatmaya çalışan insanlık hamleleridir. Yalnız bu dinler arasında ihtilaf münasebetleri yerine, içtihad farkları vardır. Fakat içtihadlar, içtihadlardan ibaret kaldıkça, bir insan için bir dini diğerine tercih etmek imkânı yoktur. Binaenaleyh itikadlarımızın menşei içinde yaşadığımız millî cemiyetin dinî hayatı olması tabiidir. Diğer taraftan lâzım ki insanlar bedîî mezheplerde ayrıldıkları gibi dinî telakkilerde de ayrılınsınlar. Yalnız bu ayrılık içtihad sahasında kalsın, yoksa husûmetin topraklarına girmesin...

- Müslümanlıkta inkılâb esasları ne olabilir?

- Birinci, ibadetin şeklinde: Mâbedler yaklaşılabilir, içerisine girilebilir sıhhî ve bedîî evler haline gelmelidir. Temiz bir ayakkabı ile içeriye girilebilmelidir. Secde, yerden yüksek temiz kürsüler üzerinde olmalıdır.

İkincisi, ibadetin dilinde: İbadet münhasıran Türk diliyle ve Türk edebiyatıyla yapılmalıdır. Hem hutbe, hem namaz, hem de duâlar Türkçe ve Türkler için olmalıdır.

Üçüncüsü, ibadetin sanatında: Güzel sesli müezzinler lâzımdır; [bu] kâfi değildir. Mâbede ney, keman, piyano gibi

âletlerin mûsikisi de girmelidir. Bu mûsikî, Türk sanatkarları tarafından en mütakâmil bir sanat telakkisine göre icad edilmiş en ilâhî, en ruhanî parçaları Türk halkına dinletmelidir.

Dördüncüsü, dinin felsefesinde: İlm-i Kelâm ve Tasavvuf dediğimiz din felsefeleri, tarihî kıymeti hâiz felsefe mezhepleridir. Yeni Türklerin muhtaç olduğu din felsefesi bunlar değildir. Dinin tam bir felsefesi, ne kelâmcıların akliyecî mantığı, ne de tasavvufçuların hissiyecî mantığı ile vücuda gelemez. Müslümanların Kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in mutlak ve beşerî hüviyetini bize öğretecek olan tam bir felsefeye ihtiyaç vardır. Bu felsefe, beşerî bir hadsin mahsülü, manevî bir küll ve iradî bir uzviyet olarak telâkki edilmesi lâzım gelen Kur'an-ı Kerim'e tatbik edilecek olan kuvvanî (dinamique) bir rü'yet ile yapılabilir. Muâsir Müslümanlığın muhtaç olduğu şey, bu tarz-ı rü'yettir. Bu tarzda anlaşılan Kur'an-ı Kerim, diğer içtimaî müesseselerden hiçbirinin mantığı ile teâruz etmez; bilakis kendi kendini teyid eder.

Hülâsa, İslâm dinini Türkleştirmek lâzımdır. Bunun için başlıca iki müessesenin mesleki faaliyetine ihtiyaç vardır: İstanbul Dârülfünunu'nun İlahiyat Fakültesi ile İstanbul Konservatuarı. İlahiyat Fakültesi, dinî müessesenin Türk milletinin içtimaî bünyesiyle mütesanid bir sûrette tekâmül imkânlarını tedkik edecek, bilhassa Müslümanlığın Türklük harsına intibakını temin edecek, aynı zamanda İlm-i Kelâm ve Tasavvuf yerine kâim olacak bir Din Felsefesi tesis edecektir. Konservatuar, dinî mûsikîyi vücuda getirecek ve müezzinlerin, imamların mûsikî terbiyesini verecektir.

Milli Mecmua, 15 Mayıs 1928, Numro: 110, "Türk İnkılabı Karşısında Müslümanlık" anketine İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in yanıtı

Kaynak: İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Türk İnkılabı Karşısında Müslümanlık, "Milli Mecmua" (Anketimiz), sn. 5, X/110, sh. 1773, 15 Mayıs 1928 Salı. [Bu metnin ilk çevrim yazısı için bkz. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, V/1642-1644, İstanbul, 1943]

Milli Mecmua'nın bir önceki sayısında yer alan anket metni:

"Geçen nüshamızda bir ankete başlayacağımızı bildirmişti. Eminiz ki çok mühim olan mevzümüz ve suâllerimiz Türkiye'nin her tarafında büyük bir âlaka ile karşılanacak ve mütefekkirlerimizin cevapları lâyük olduğu derecede ihtimamla takip olunacaktır. Gelecek nüshamızda Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey'in cevaplarını neşredeceğimiz cihetle, an-

ketimizin mevzûu, chemmiyeti, memleketimiz hakkındaki hayatiyeti hakkında bir fikir vermek üzere suâllerimizi yazıyoruz: 1) Din, içtimaî hayatta lâzım mıdır, değil midir; asrımızın ilmi, ahlâkî, bediî inkışaflarına rağmen dinî hayat zarurî midir, değil midir? 2) İslâm dininin tekâmül ve inkılâb kabiliyeti var mıdır, yok mudur? 3) Varsa, o inkılâbı yapacak kimlerdir? 4) Hıristiyanlık karşısında Müslümanlığın ahlâkî hüviyeti nedir? 5) Müslümanlıkta inkılâb esasları ne olabilir?" ("Millî Mecmua" (Anketimiz), sn. 5, X/109, sh.1726, 1 Mayıs 1928 Salı)

DİNİ İSLAHÂTIN ESASLARI HAKKINDA LÂYİHA *

İlahiyat Fakültesi'nde toplanan ilmî bir hey'et tarafından dinî ıslahatımızın tedkik ve tesbit edildiğini yazmıştık.¹ Dün daha esaslı malumât elde etmek üzere alâkadarlarla yaptığımız temaslara, evveleminde bu hususta bize fazla birşey öğretmedi; hatta bazıları böyle bir komisyonun mevcudiyetinden bile haberdar olmadıklarını söyleyecek kadar menfî bir vaziyet aldılar. Fakat günün bu şayan-ı ehemîmiyet hâdisesi etrafında kâhilerimize fazla malûmât vermek için yaptığımız birkaç taraflı tahkikât, nihayet elimize müsbet netice verdi. Ber-vech-i âti kaydediyoruz:

Dinimize yeni hayatın, tekâmülün seyrine uygun bir şekil vermek için İlahiyat Fakültesi müdderisleri İslahât

* Baltacıoğlu'ndan Nakleden; Cündioğlu, Düca-ne: Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet, İstanbul 1999, S: 249-254.

1 Dâr'ul-Fünûn İlahiyât Fakültesi Meclisi'nde Dün Mühim Bir İçtimâ Akdolundu, "Vakit", 30 Zilhicce/19 Haziran 1928. [Bu haber-metni, Layiha'nın sonuna dercolunmuştur.]

Esasları'nı tedkik ve bunları bir lâyiha halinde tesbit etmişlerdir.² Bunu alâkadar makama bildirmek üzere dirler. Hey'et; [1] Köprülüzâde Fuad [Köprülü]; [2] Terbiyecî İsmail Hakkı [Baltacıoğlu]; [3] Ruhîyyât Müderrisi [Mustafa] Şekib [Tunç]; [4] İzmirli İsmail Hakkı; [5] Halil Halid [Çerkeş-şeyhizâde], [6] Halil Nimetullah [Öztürk]; [7] Mehmed Ali Ayni; [8] Şerefeddin Yaltkaya; [9] Şevket; [10] Arap-girli Hüseyin Avni [Karamehmetoğlu], [11] Hilmi Ömer [Budda]; [12] Yusuf Ziya [Yörükân] Beylerden mürekkebirdir. Komisyon tarafından Dinî İslahât Esasları hakkında hazırlanan lâyihanın elde ettiğimiz bir sûretini âtiye dercediyoruz:

Dinî İslahâtın Esasları Hakkında Lâyiha

Dinî ıslahâtımızın esaslarını tedkik ve tesbit etmek üzere içtima eden komisyonumuz, bu babdaki ilmî kanaatini ber-vech-i zîr arzeder:

1. Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk İnkılâbı, lisanî, ahlakî, hukukî, iktisadî bütün içtimaî müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor: Birincisi, bütün içtimaî müesseselerin ilmîleşmesi; ikincisi, bütün içtimaî müesseselerin millîleşmesi. Binaenaleyh cemiyetimizin hayatında ilme ve ma'kûlâta ait olan bütün mevzûlar, aklın ve ilmin salâhiyeti ile idare edildiği gibi, millî ha-

2 Gazetenin bu açıklamasının aksine, mezkûr layiha, sadece İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından hazırlanmış olup adı zikredilen müderrislerin layiha metni ile alâkaları bulunmamaktadır. Ayrıca sadece Babanzâde Ahmet Naim ile Ferid Kam'ın komisyondan çekilip lâyihayı imzalamadıkları şeklindeki yorumların da muteber bir mesnedi bulunmamaktadır.

yata ait olan bütün faaliyetler de infiradıcılıktan kurtulmakta ve milli tesânüde dahil olmaktadır. Türk İnkılâbı lisanında, ahlâkta, hukukta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün tahavvüllerin mebdelerini ilmin ma'küliyetinden ve milli hayatın feyzinden almıştır.

2. Din de içtimaî bir müessesedir. Diğer içtimaî müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekâmülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir. Bu tekâmül, gerçi dinimizin tabiat-ı esasiyesi haricinde olamayacaktır. Fakat bununla dinimizin ilmî, iktisadî ve bedîî emirleri her ne olursa olsun bütün eski şekillere ve eski örflere merbût ve tekâmül kudretinden mahrum kalacağını düşünmek hatadır. Binaenaleyh: Türk demokrasisinde din de muhtaç olduğu inkişafî ve hayatiyeti göstermelidir.

3. Böyle bir ıslahât imkânı mevcûd olmakla beraber, bunu sırrîlerin lâ-aklî ve fevrî olan teessürlerinden beklemek, bugünkü cemiyetlerin şartlarına göre bir imkânsızlıktır. Dinî hayat da ahlâkî ve iktisadî hayat gibi ancak ilmî tefekkürler ve ilmî usûllerle bast u ıslah edilmelidir ki diğer müesseselerle hem-âhenk bir sûrette hususî ve şahsî feyzini verebilsin.

Bu ıslahât için encümenimizin tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

4. Evvelâ ibadetin şeklinde: Mâbetlerimiz temiz, muntazam, kabil-i ziyaret ve kabil-i iskân bir hale getirilmelidir. Mâbedlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mâbetlere girilmesi tervic edilmelidir. Bu, dinî ıslahât'ın ibadete ait olan sıhhî şartıdır.

Sâniyen ibadetin dilinde: İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Âyetlerin, duâların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve isti'mal edilmelidir. Bunlar, yalnız hâfızanın sermayesi olarak değil, mektub ve muharrer olarak dahî isti'mal edilebil-

melidir ve mâbedlerde bu esasta teşkilât yapılmalıdır.

Sâlisen ibadetin sıfatında: İbadetlerin son derece bedîî, müheyyic, derûnî bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usûl[ü] dairesinde tegannîye müstaid müezzinler, imamlar yetiştirmek lâzımdır. Ayrıca mâbedlerde mûsikî aletlerinin kabulü dahî lâzım gelir. Mâbedlerde ilahî mahiyetinde asrî ve enstrümental mûsikîye kat'î ihtiyaç vardır.

Râbian ibadetin fıkriyatında: Hutbelerin matbû şekilleri kâfi değildir. Hitabet kıraatten ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan mahiyet, doğrudan doğruya ilmî, yahut iktisadî fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muâkale(ler)dir.³ Bunu verebilecek olan insanlar, hitabete muktedir din feylesoflarıdır. Bu mertebede hatiblerimiz, İlahiyât Fakültesi vasıtasıyla kâfi miktarda yetişinceye kadar hariçte mevcûd olan din mütefekkirlerinden ve din feylosoflarından istifade etmek lâzımdır. Bunlar hariçinde yapılacak hizmet, din edebiyatının ve din felsefesinin tesisidir.

Bu maksadı eski şekliyle ne doğrudan doğruya ilm-i Kelâm, ne doğrudan doğruya Tasavvuf temin edemez. Asıl mühim olan şey, ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi, ne de bu Türkçe'nin tasnif ve tensîk edilmiş şeklidir. Mühim olan şey, Kur'an'ın ve İslâm dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefî bir rü'yettir. Şimdiye kadar bu yapılmamıştır. Kur'an-ı Kerim, bu gözle görülüp kuvvânî bir zekâ ile anlaşılmadıkça, akl-ı mahz ve mantık-ı mücerred ile anlaşılmaz.

Bütün ıslahâtın tahakkuku için ilmî bir merkez tarafından vücûda getirilecek olan tatbikat projesi'nin ihzârı lâzım gelir. Bu ilim merkezi İlahiyât Fakültesi'dir.

3 "ma'küle(ler)"(?)

türk İnkılâbı, bu Fakülte'yi vücûda getirmekle bu ihtiyacı tesbit etmiş oluyor. Fakültemiz üç senelik ilmî tadrîste tecrübeleri neticesinde Türk cemiyeti için hayırlı ve şerefli olacağına kâni bulunduğu bu ıslahât kanaatine vâsıl olmuştur. Bunun olanca salâhiyetle, salâhiyettâr makamlara arz etmekte millî bir fâide olacağına da ayrıca kânidir. Türkiye'nin siyaset-i âliyesini alâkadâr eden ve bütün İslâm memleketleri için yaratıcı bir tesir yapmak iktidarında olan bu ıslahât esasları kabul ve tasvib edilirse, Fakültemiz daha mufassal ve daha âlemşümûl hizmetler ifa etmek iktidarını dahî gösterecektir.

Ezcümle âyinlerin sıhhileşmesi, Türkçeleşmesi, bedîleşmesi, felsefleşmesi hususundaki tekliflerin cihet-i tatbikiyesini ve amelîyesini tafsil edeceğiz. Bu babda kitaplar, makaleler neşredeceğiz. Umumî dersler ve konferanslar açacağız ve Türkiye'de mevcûd dini memurların terbiye-i meslekiyesini temin için meslek kursları⁴ tesis edeceğiz. İlan edilen günler ve saatlerde, Türkiye'nin büyük camilerinde Cuma hutbelerini bizzat edâ edeceğiz. Ayrıca Fakülte mecmuası vasıtasıyla bu ıslahâtın ilmî mütalaalarını ve ilmi mülahazalarını neşredeceğiz.

Bu sûretle yeni Türkiye, din sahasında yalnız yeni bir vicdan intihabının değil, bütün esir ve geri olan İslâm kavimlerinin hürriyet ve terakkîsinin de bir mürşidi olabilecektir. Ancak bu sûretledir ki Cumhuriyet'in bir ilim müessesesi olan İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi, vatanı karşı borcu olduğu⁵ medenî ve asrî vazifeyi yapmış olacaktır.

4 Bu ibare, bazı neşirlerde 'meslek kursları' şeklinde tâdil edilmiştir.

5 Bu ibare, 'borcu olan...' veya 'borçlu olduğu...' şeklinde tâdil edilmelidir.

Kaynak: İlahiyât Fakültesi'nde Hazırlanan Layiha Etrafında, "Vakit", no:3753, 20 Haziran 1928; layiha metninin çevrim yazıları için bkz. Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, V/1639-1642, İstanbul, 1943 ("Son Posta", 21 Haziran 1928'den); "Büyük Doğu", yıl. 2, III/61, sh.13,14, 2 Mayıs 1947; Bd., sy.10, sh.8-9, 8 Mayıs 1959; Bd., 14. devre, sy.2, sh. 14, 16, Haziran 1969; Bd., sy.13, 31 Mart 1971; Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, sh. 390-393, İstanbul, 1992; 1. bas. 1967; Gotthard Jäschke, Yeni Türkiye'de İslâmlık, 40-41, İstanbul, 1972; Sadık Albayrak, Şeriatın Laikliğe, sh. 333-337, İstanbul, 1977. Layiha'nın 1959 tarihli Büyük Doğu'daki neşrinden hareketle yapılan bir sadeleştirme için bkz. Salih Ural, 1928 "Dini İslah Beyannamesi" ve Kemalizmin Laiklik Anlayışı Üzerine Tartışma-Değerlendirme, "Saçak", sy.33/4, sh.17-19, Mayıs 1984. Mızkûr neşirlerin ekseriyeti, Büyük Doğu'yu esas aldıklarından hem eksiktir, hem de hatalı okumalarla mâlûldür. Layiha, Batı dillerine de çevrilmiştir. Lutfy Levonian, Religious Reform in Turkey, "the Turkish Press 1925-1932" içerisinde, sh. 123-126, Athens, 1932; P. Xavier Jacob, L'enseignement religieux dans la Turquie moderne (Berlin, 1982) adlı eserinde, layiha'nın 20 jun 1928 tarihli Stambul gazetesinde 'Fransızca', 1955 tarihli The Muslim World (sy. 46, sh.300-302) dergisinde ise 'İngilizce' birer çevirisinin yayımlandığına işaret etmektedir.

Layiha'nın neşrinden birgün önce (19 Haziran 1928) Vakit gazetesinde yer alan haber metni, ehemmiyetine binaen aşağıya dercolunmuştur:

Dinde İslahât icrâsı için Dârülfünûn İlahiyât Fakültesi'nde mühim bir layiha ihzâr edilmektedir. Bu mesele hakkında müzakerât icrâ etmek üzere, dün İlahiyât Fakültesi Müderrisler Meclisi, Reisvekili Köprülüzâde Fuad Bey'in riyasetinde toplanmıştır. Bu içtima, ancak bir saat kadar devam etmiş, vefat eden İlahiyât Fakültesi Fârisî Muallimi Nureddin Bey'in cenazesinde bulunmak üzere meclis müzakerâtı tatil edilmiştir. Fakülte Meclisi bu

hafta zarfında tekrar toplanacaktır. Dinin islâhı için tanzim edilmekte olan layihada şu esaslar bulunmaktadır:

"Din içtimaî bir müessesedir. Diğer içtimaî müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekâmülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir. Bu tekâmül, gerçi dinimizin tabiat-ı esasiyesi haricinde olmayacaktır. Faküt bununla dinimizin ilmî, iktisâdî ve bedîî emirleri, her ne olursa olsun bütün eski şekillere [ve] eski örflere merbût [ve] tekâmül kudretinden mahrum kalacağı zannedilmemelidir. Demokrasi de, din de muhtaç olduğu inkişaf ve hayatiyeti göstermelidir. Din[i] hayat da ahlâkî ve iktisâdî hayat gibi, ilmî tefekkür ve usûllerle islâh edilmelidir. Bu ıslahât şunlardır: "mâbedlerimiz muntazam, kâbil-i ziyaret ve kâbil-i süknâ [iskân] bir hâle getirilmelidir. Mâbedlerde sıralar, elbise-likler tesis edilmeli, ayakkabılarla mâbedlere girilmesi tervic edilmelidir. İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Âyinlerin, duâların, hutbelerin Türkçesi kullanılmalıdır. İbadetlerin son derece bedîî, mühey-yci, derhunî bir şekilde yapılması temin olunmalıdır. Bunun için usûlü dairesinde tegannî'ye müstaid müezzinler, imamlar yetiştirilmeli, ayrıca mâbedlere mûsikî aletleri dahî konulmalıdır. Mâbedlerde ilahî mahiyetinde asrî ve tehrib-i ahlâk ve efkâra hâdim mûsikîye ihtiyaç vardır."

Fakülte'nin Reisvekili Fuad Bey demiştir ki: "Dinî İslahât etrafında müzakerâta bulunan Dârülfünûn İlahiyât Fakültesi müderrislerinden mürekkep komisyon henüz müzakerelerini intaç etmedi. Bir hafta, on güne kadar biteceğini ümit ediyorum. Dinî İslahât'tan maksad; hayatın diğer şûbe ve safhalarında olduğu gibi, seyr-i tekâmülden din hayatını da nasibedâr etmektir. Layiha'yı Dârülfünûn

Divanı'na arzedeceğim. Oradan da Maarif Vekâleti'ne takdim edilecektir." (Dâr'ul-Fünûn İlahiyât Fükültesi Meclisi'nde Dün Mühim Bir İçtimâ Akdolundu, "Vakit", 30 Zilhicce/19 Haziran 1928)

Fuad Köprülü'nün Dârülfünûn Dıvanı üyelerine gönderdiği davetiye metninin aslı ve çevrimyazısı aşağıya dercolunmuştur:

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul
Dârülfünûnu İlahiyât Fakültesi

Ruznâme-i Müzâkerât
aded:92/1092

1. Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey'in dinî İslahât hakkındaki layihasının müzakeresi.

2. İlahiyet Fakültesi'nde talebe-i asliyeye mahsûs olan dersler haricinde açık dersler küşadıyla İstanbul'daki vâiz ve hatiblerin bu derslere devama mecbûr tutulmaları için Diyanet İşleri Riyaseti'ne iş'ârâta bulunulması.

3. Vilayetlerde ve kazalarda müftülerin, vâizlerin ve hatiblerin İlahiyât mezunlarından olması için Hükümetçe karar ittihaz ettirilmek üzere Diyanet İşleri Reisliği'nin nazar-ı dikkatinin celbi.

4. Mısır, Afgan, Arnavutluk, Türkistan ve Hindistan'dan gelecek cenebî talebeyi Fakülte talebe-i asliyesi meyânına almak için teşebbüsâta bulunulması.

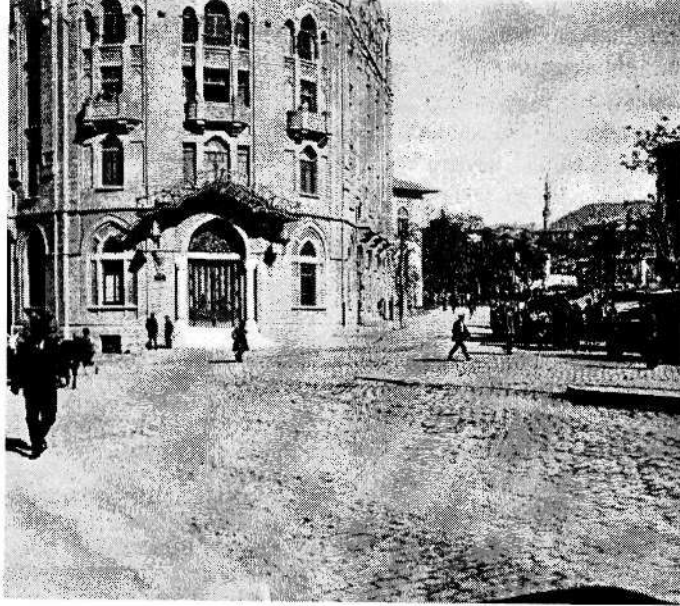
5. Arnavutluk'ta, Moskova'da, Afgan'daki Türkiye sefirlerine, Bosna Müftülüğü'ne, Romanya ve Bulgaristan Başmüftülerine, Kıbrıs Kâdılığ'ına İlahiyât Fakültesi'ndeki dersler hakkında izahât verilerek talebelerin teşviki için tezkireler tastiri.

6. Fakülte mecmuası ve neşriyatı.

7. Neşriyatımızın Avrupa müşteşriklerine ve İslâm âlemindeki büyük ilmî merkezlerle gönderilmesi.

İlahiyât Fakültesi Müderris'in Meclisi 18 Haziran 1928 Pazartesi günü saat ikide içtima ederek bâlâda muharrer ruznâme-i müzakerât hakkında müdavele-i efkâr edileceğinden her halde teşrifleri rica olunur efendim.

11 Haziran 928, İlahiyât Fakültesi Reis Vekili (Imza: Fuad Köprülü).

©Meçhul Seyyah(lar)ın Ankara Fotoğrafları (Frank Fokke Ferwarda Arşivi)
© Kebikeç

©Meçhul Seyyah(lar)ın Ankara Fotoğrafları (Frank Fokke Ferwarda Arşivi)
© Kebikeç